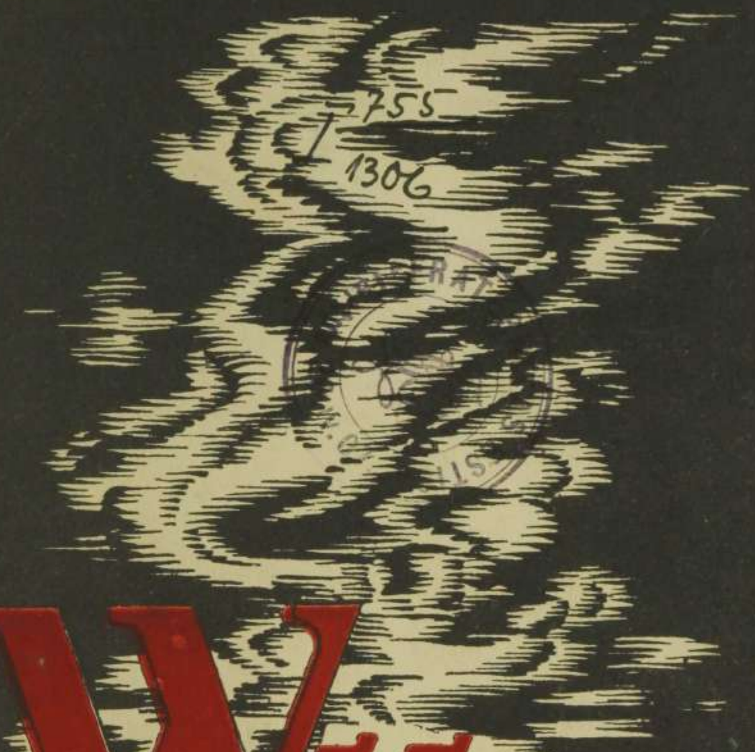

FRATERNITAS
ESTICA
EX
LIBRIS
26.IV.1907.

R. SIRGE.

WÕÕRAS WÕIM.

NOWELLID

Võõras võim

Rudolf Sirge

Võõras võim

Kaks juttu

Sõnavara kirjastus Tartus, 1927

„Tähe" trükk Võrus

Tuulemäe isa

1.

Võõras võim vallutas maad. Võõrad sõdalased käisid talust tallu, rüüstates varandusi ja tappes inimesi.

Võõras sundija kirjutas teenurkadelle verevate tähtedega: „Mina keelan ja käsen, mina poon ja lasen!“

See oli verine aeg, täis veriseid sündmusi.

* * *

Too talv oli imelik: sadas segamini lund ja vihma. Maa oli paiguti sinakas must, täis peosuuruseid jääkskülmanud veeloike, paiguti pool-sulast ja -porisest lumest pruun või hall nagu vananenud leivakoorik. Aga lund oli vähe: nagu iluasjaks metsaveerile ja sääl hüplevaile valgeile jänesille.

Kogu talv kõmisesid ja põnksusid maanteedel vankrid: rasked sõjavankrid, täidetud terasest tapariistadega, ja kerged talu-

vankrid, mis sunnikorras vedasid edasi-tagasi sõeluvaid võõraid sõdalasi. —

Tuulemäel oli vaikne. Siia külavaheteeäärsesse kanditallu ilmus harva küütinõudvaid sõdureid. Kuid siiski peljati neid, paotati hobuseidki, sest siit-säält taludest olid läinud sõdurid kõige hobusega. Ning nõuda ei olnud kellegil kusagilt.

Tare oli vaikne ning hämar, ilm pilves ning lähines videvikuaeg.

Tares ahjuäärsel pingil istus isa, valgepäine kuuekümneaastane Tuulemäe rentnik, ja parandas vanu taoseid.

Ahju pääl krõbistasid prussakad, nurgas laulis kilk. Isa mõtiskles erakordsete aegade ja asjade üle. Nüüd oli kõik nii imelik: polnud enam tsaari ega uräädnikkugi! Linnades olid vaid kõiksugused „komiteed" — ja vallamajas kõndsid mehed, punased lindid ümber käsivarre. Olla miilits. Kas neist ka hädaajal midagi asja võiks olla? — mõtles isa ja muigas. — Ning nüüd hakkas kuulduma juttu, et sakslased tulla, sakslased tulla. . . võib olla tulevadki. . . kes neid keelab? . . Miilits küll mitte! Ja nagu väike rahutus asus mure tuleviku eest isa südamesse.

Äkki prahvatas tare uks ristselili valla. Poolkohkunud vanaeit kobas nutuselt kisades üle läve sisse:

„Esä, esä, Issand, Jummal, mis nüüd saase — sõduri tuleva — ja sul om obene keldren!?“

„Hm, tiiäb kas tahavagi obest?“ Ning isa heitis kähku taosed ahju pääle, et minna sõduritele õuele vastu.

„Kõneldi iks, et sakslase tulevat, kae kui neasamatse ei olegi viimäte. Säändse esimuudu ommava.“ Ja isa uuris lävelt tulijaid.

Risti üle ussaia lähines salkkond mehi. Kõik tuhkhallides sinelites, rohekas-hallid teraskiivrid pääs ja püssid täägistatult seljas.

Lävele isa ja eide manu jõudes erines salgast päämees ning päris isalt:

„Olep sina Tuuleme'e peremiis?“

Isa imestas, et võõras eesti keelt oskas, kuid vastas siiski kähku:

„No ets ma rentnik iks ole.“

„Heekull. Sina panep silmapelk obene ette ja viip meid Kassisalu mõisa. Moistap.“

„Mul ei olegi obest, ohvitseri härrä, enambläse veivä är'.“

„Sina valetap!“ Mõõgamees vihastas.

„Ei võlsi, är' jah veiva". . . kogeles isa. Temas võitles hirm ja kahjutunne. Sest kes neid sõdureid ei teadnud: ütlevad, et vii sinna-sinna, teel aga viskavad viija vankrist maha ja kaovad ise kõige hobusega. Isa tahtis sõdurite juurest ära minna. Las' nuiavad, küll lähevad niisamutigi minema!

Aga ei läinud. Kärme hüppega sööstus sõdur talle järele. Haljas metall vihises õhus — mõõk lendas isa kõrvalehest mööda. Isa pea naksatas hirmus allapoole, kui vihane sõdur kisendas:

„Mina lööp maha sinu pee nigu eun! Sina valetap, metsavaht mul ütlep, et sul olep obene! Ruttu olep oben voi ei?"

Lühike vaikus. Suurte silmadega puuris sõjamees vanakest.

Isa oli kohmetanud ehmatusest, keeletu. Juba pidi ta ütlema „jah." Kuid siis kerkis ta silmade ette oma ilusa kõrvi rässakas kogu, ta tore lakk ja pää. Kui palju aastaid oli ta temaga künnud, äestanud, kui palju ilusaid ja hirmsaid päevi temaga koos möödasaatnud. Ja nüüd anda sõduritele — jumalamuidu ära, piinata neile! Ei!

„Ei-i o-ole“. . . venitas ta siis pikalt läbi hirmu.

Pettunult torkas sõdur mõõga tuppe. Sülitas vihaselt läbi hammaste, ning näidates isale rusikat urises endamisi: „Niisugune näru, tema julgep minul valetama. Oodaku, ta piab seda viil kahetsema!“

Ta veri lõi kihama. Hambaid kiristades astus ta seltsiliste juurde ja kommandeeris järsult:

„Poisid, otsima! Donnervetter! Hobune peab olema! Üks võtku vanamees vahi alla! Iga kahtlane asi tooge minu kätte!“

Ise seisis ta keset ussaida, süütas sigareti, piilus altkulmu isa poole, plaksutades mõõgatupega vastu saapasäärt.

Minut hiljem nuhkisid sõdurid mööda talli, varjualust, lautu ja aitu. Paar meest astusid tarre.

Vihahoog lõi isale pähe. Juba pidi ta kinnihoidvat sõdurit eemalletõukama ja jooksma, kuid säälsamas silmas ta mõõgapidemega mänglevat päälikut — ning silmapilk jahenes kuum vihavahk.

Isa süda lõi külmaks. Ta nagu aimas, et asi hästi ei lõpe. Jah, alles nüüd tuli

tal meelde, et poja leitud vintpüss tares kapi taga oli! Ja juuksed tõusid ta pääs püsti. Rahustades aga mõtles ta kohe endamisi: ega nad püssi ei leia, ega leia. . . Kuid siis pidi ta peaaegu vankuma jahmatusest — praegu astus tarest sõdur, käes toosama peidetud vintpüss! Ja mis siis, kui nad veel hobuse peaks leidma, mis siis? Nad lasevad ta maha, tingimata! Küllalt oli räägitud sõdurite veritöödest, metsikustest! Ei, see oli kole, see oli kole!

Piiritu hirm valdas isa. Ülestunnistada, et hobune keldris? Kas see aitaks enam midagi? Ei vist, hilja juba! See püss, see püss! Oli antud ju käsk neid vallamaija ära viia, aga miks ei teinud siis August seda? Meeletu poiss! Kui ta nüüd isegi kodus oleks, aga ei ole: ta on metsas teise hobusega redus. Ning nüüd jääb temal kõige eest vastutada.

Meeletus segaduses seisis isa keset ussaida sõduri püssitiku ees. Ta valged juuksed hiiblesid tuules. Näole tekkisid külmad higitilgad.

Sõdur viis püssi pääliku kätte. Üheainsa pilgu ja tiigriliku muige heitis see valgejuukselisele vangile, üheainsa — kuid

see pilk käis isast läbi kui undav nikelkuul. Ta vanad liikmed lõid nõrgaks, hambad plõksusid suus, südame ümber kui pigistas midagi.

Hirvitades lähinesid säälsamas paar sõdurit hobusega. Üks küsis:

„Peame etterakendama?“

„Ja wohl! See kah kinni siduda!“ näitas ülem isale ja muigas jälle veidralt.

Ent jälle tundis isa kui pigistataks teda südame alt. Siis lähines sõdur nöö-riga. Käsutati: „Käed seljataha!“ ja kui isa käsku ei kuulnud, tõmbas teine sõdur ropsahtades ta käed seljataha, hakates neid nööridesse mähkima.

Isa värises vihas. On siis ta mõni kurjategija, mõni röövel või varas, keda köitega seotakse? Mis oli neil inimestel õige temaga mõttes? Mis tahtsid nad teha? Teda vangi viia? Ja üheainsa äkilise hüppega oli isa sõdurite käsist pääsnud.

„Mis te must ta'ate? Mis ma teile kurja ole tennu?“ karjus ta sõduritele vastu.

„Paigal seista!“ Sõdurite püssilukud naksatasid isale vastuseks. Ühekorraga

nägi ta kolme peenikest püssitoru otsa oma pää kohale kerkivat.

Uue hooga asusid sõdurid nööridega ta kallale. Isa võitles meeletuna: tagudes jalgadega ja kätega, andes hoope nagu võis. Kuid mis jaksas üks vanainimene nelja-viie tugeva sõduri vastu! Mõne minuti pärast lamas ta seotult maas ja hoigas. Pika tugeva üminana tulid sõnad: „Mõtsalised, mõrtsukad, mis te vanainimesest tahate?!"

Nüüd alles julges sõdurite juht ta pääle käratada: „Vait olep, sina häbematu, sina lurjus, kommunist! Voi mina laseb sul kuul lebi pee!"

Ähvardades tõstis ta revolvri. Nüüd võis ta hooletult seda teha — vang oli seotud. Senini oli ta nagu väikest salahirmu selle hulljulge vanakese ees tunnud.

Jõuetult vajus isa maha. See oli ränk. Tema — kommunist! Tema, kes isegi kommuniste põlgas ja vihkas nagu oma surma! Ning nüüd taheti teda vanainimest nende julmade mõisaülevõtjate ja maajagajate hulka arvata!? See oli liig.

Uue vihahooga ajas ta end käte najale püsti ja karjus päälikulle vastu:

„Narrid, kergatsid!“

„Ei, vanamiis, olep moistlik, jääp vait: Nüüd vaatab mulle otsa ja siis ütlep, miks hoiap sinu kodus see püss, kui sina olep ilma süüta? Miks ei annap sina mulle obest, mis? Sa ju tundma mind, oma mõisa-härrat?“

Ja sõdur lõi sineli eest lahti — all olid sinisevärvilised erariided. Mütsi pääst võtnud, tundis isa ta korraga ära. . .

See oli Kassisalu mõisnik, Tuulemäe pärisomanik, kes punaste eest pelgu oli joosnud. Selle mehega oli isal juba enne sõda mitu nääklemist olnud. Ta aimas, et nüüd see mees oma võimu võis täiel määral tarvitada, võis talle kõik oma kaotatud renditülid ja trahvirahad kümnekordselt arvestada. Ja imeliku rahutusega jälgis ta sõduririideis mõisniku liigutusi.

Iga selle liigutus paistis talle nagu mõni ähvardav otsus. Ta värises ootuses. Aga mõisnik ei näinud kavatsevatki midagi iseäralikku. Rahulikult suitsetas ta jälle sigaretti ja tammus ussaial ringi.

Isa käänas end selili. Ta paljal pääl keerutas vilu tuul valgeid lahtisi juuksekahle. Huuled ja kõrvalestad tõmbusid

siniseks. Viimaks valdas teda sarnane tundetus, rammetus, et ta isegi ükskõikselt surmale vastu oleks vaadanud.

Siis ajasid sõdurid vankri ta juurde. Üks haaras isal jalust, teine kaenla alt kinni. Nagu puurondi viskasid nad vanakese kolksahtades vankrisse.

Tummalt, suurenenud silmadega jälgis isa sõdurite tegevust. Nüüd oli selge: teda taheti tõesti vangina ühes viia. Kuid tehku, viigu! Saagu mis saab, parata polnud enam midagi!

Isa järele ronisid sõdurid kuue-seitsmekesi vankrisse. Kõigil jalad üle redeliveere ripakil ja püssid laskevalmilt põlvil. Päälik istus vankripärra.

Siis kahmati ohjad ja juhiti hobune väravast välja.

Oli tõusnud tuul ja alanud tihe rahesadu, nagu peenikesed haavlid lõid tillukesed jääkübemed vankrisistujaile näkku.

Sõdurid tõmbasid seljad vimma ja kraed üle kõrvade. Isa aga viidi nagu kinnipüütud metsloom palja pääga sõdurite vahel läbi külma ja undava põhjatuule mõisa poole.

Kogu aja oli eit värisedes ja nuttes

läbi köögi akna vastikut etendust jälginud. Nüüd märkas ta korraga, et isa viidi ära, teadmata kuhu — viidi palja pääga lumesajus. Ta haaras varnast vanamehe londi ja sippas sellega väravalle.

Aga sõdurid olid isaga juba kaugel teel, ja hobune sörkis tasa-pisi joosta.

Ahastades lõi eit käed üle pää. Üle ta kulukollase näo jooksid jämedad pisarad kui oaterad alla. Tardunult vaatas ta minejaile järgi. Häämeelega oleks ta neile perrajoosnud ja isa vallapäästnud, kuid see oli ju võimata. . . ta oli selleks liig võimetu. . .

Kaua seisis ta tulbana aiateiba najal ja nuttis. Siis langes ta poolelutult väravaposti najale:

„Esä, esä, mis saab nüüd sinust!“

Mustad pilved tõusid. Sadas laia lund kui vareseid. Üle niitude ja nurmede tekkis kriitvalge vaip. Üle posti najal nuuksuva eide jooksid hallid tuisuhiilid. Aga ikka sadas, tuiskas, tuul keerutas lund ja sadas. . . sadas otsatult palju. See oli esimene suurem lumesadu tol talvel.

Suur tuul tõusis. Nagu kärisenud räbalad kihutasid mustad pilved mööda taevast. Taevaveered lõid mustama: tõotas sula.

Tuulemäegi üle kummusid maamustad pilved. Ähvardava saatusena rippusid nad õhus.

2.

Aegamööda ja laisalt venisid päevad isal vangikongis. Hall oli siin hommik ja hall oli õhtu, päev aga rohekas ja öö süsimust kui veniv tõrv.

Ja vaikus — see litsus kui määratupuudaline kivi seesolijate hirmunud hingedelle. Igal vähemal kui krõbinal, igal koerahaugahtusel võpatasid vangide pingulikistud närvid. Ning igaühe südamest käis ühes külm-kuuma lainena läbi tunne: tullakse — tapma!

See oli juba kolmas päev. Köidikuis ja pool-alasti, nagu neid kedagi siia oli toodud, istusid või konutasid nad küürutades põrandal maas.

Keegi ei julenud puutuda leivakanikasse, mida viskas neile hommikuti läbi akna-raudvõre vahikorral-olev sõdur. Kõik

kartsid leivasse peidetud mürki. Seepärast olid nad nõrkemas näljast.

Vange oli keldris tükki kümme: mõisa puusepp, sepp, mõned moonakad, paar puulõikajat ja isa. Oma teades kõik süütud inimesed.

Mõnelt oli leitud vintpüss, mõnd oli mõisa metsavaht nimetanud kahtlaseks — punaseks; — ent sõdurid nabisid nad kinni ja viisid mõisa keldrisse — valvatud ukse taha.

Oli öö. Keldris oli kirstvaikne ja haudpime. Mõned vangistatud magasid rammetut poolnäljase inimese rahutut und. Teised kössitasid nagu totralt enese ette ühte punkti vahtides ja mõtiskelles. Vahest tõstis mõni neist pää, ohkas, oigas — ja ümarad terad veeresid ta määrdunuilt põskilt porri.

Juba tundidepikuselt istus sepp isa kõrval, külg külje vastu ja vaikis. Kivistanult silmitses ta põrandalle.

Siis järsku tõstis ta pea, nagu vihane säde välgatas ta silmist:

„Kurat, keda nad piinavad, näljutavad? Mis olen mina neile teinud, et mind kui hullumeelset siia surnukeldrisse veeti,

mis? Või tahavad nad mu elu . . . ah — ah — ah — ha . . . Ja pool-jaburdunud vihane sepp tagus rusikaga kiviseinale, mis purustas rõhuva vaikuse kui kahurpauk:

„Hei, ei anna . . . ei anna . . . ei anna . . . Ôõ — õh — õh — õh — hõõ! Teile, lontrused, küll ei anna oma elu, kuulete, ei anna! Puruks lõhun seinad, põgenen, põgenen, põgenen, põgenen! “

Nagu meeletu tagus kõvarusikaline sepp keldri seinu ja ust. Pimedas läikisid ta silmad vosvorliselt nagu kassil. Ta jooksis karjudes mööda pimedat keldrit, komistas siis kellegi otsa ja kukkus rujahtades maha. Midagi plaksatas vastu põrandakivi. Sepp oigas ja urises, siis korises — ja sellejärele valdas ruumi jälle endine vaikus.

Sepaga oli midagi juhtunud, aga must pimedus kattis selle juhtumise enesesse.

Nagu unest ärgates sirutas isa omi kangestunud liikmeid. Käed olid nööridega valusaks hõõrdunud, pää tuline kui kerisekivi.

Ta hingas rinnapõhjast: oimukohad tuksatasid, siis haaras ta palav ja katkeline

mõte kui uppuja õlekõrrest sepa äsjalausutud sõnust kinni.

„Põgeneda, põgeneda, jah! Miks asjatult oodata siin surma! Ainult põgeneda! Aga kuidas? ! “

Isa väsinud pääd puresid valusad mõtted. Ta viskles ja heitles nendega mööda külma poripõrandat. Ta tahtis vallanduda neist. Kuid ikka ja ikka rähkles mõte uutes põgenemisviiside otsimises. Möödus terve ajaigavik. Viimaks tundis isa, kuis magus rammetus ta liikmeid valdas ja painajalik unenägu rahutute mõtetega aseldus.

*

Võis olla vastu hommikut, oli veel pime, kui väljast kostsid järsult-rasked sammud. Keldriuks kisti pragisedes pärani. Nagu torgatult ärkasid magajad. Ülevalolijad sööstusid jalule.

„Nüüd, mis nüüd! “ vilksatas igaühe ajus seesama ärev mõttejupike.

Raskete raudsaabastega kriiksudes koheval lumel tammus sõdur õues ja käsutas pool-kangel keelemurdel keldrisse:

„Silmapelk koik väljas! “

Väike ärev sosin ja kahin, mõni vaikne palvetus. Ja siis nad läksid: nagu

varjud venisid hirmunud inimkogud piki seinu neljakandilise valguslapi, ukse, poole. Ning igaühes kihvatas sekundiks rõõmusäde: „Lastakse ehk lahti, koju!“ Kuid säälsamas vaibus see ja jõledad kujutused tapmisest, verest ja surmast tekkisid teadvusse.

Nagu abitu lambakari seisid nad viimaks kobedas lumes: hääletud, üksteise ligi tikkuvad ja värisevad ootusest.

Neid vallandati köidikuist.

Väljas seisis mõnekümne-meheline salk sõdureid, kõik sõjariistus ja sinelites. Väike märguanne. Siis piiras sõdurite ahelik vange nagu raudaed.

„Edasi! Marss!“ kõlas jälle juhi käsk. Massiivse leinarongina hakkas liikuma rida lootuseta inimesi.

Oleksid nagu kõlisenud matusekellad ja lumi saapataldade all laulnud kurvaviisilist leinalaulu peielistele . . .

Tuul hulus. Tuiskas. Äkilised tuisuhiilid lõid minejaile näkku vahedaid lumikiude kui soormaid. Hooned praksusid ja ägasid tuules. Pargis mühasid igivanad kuused kui sügavad bassid. Väljadel hellendas laiguti lumi, laiguti pruunikas-hall

külmanud maa, mis tuisuhiilide vahelt vilksatades näis kui põgenev viirastus. Midagi õudset — hirmuäratavat oli öös ja ümbruses.

Hirm ja ahastus valdas isa . . . Nüüd on ots, nüüd on lõpp, ega enam, — kuid veel kippus siiski arg pääsmise lootus südamesse.

Igaüks neist tundis eneses kui lähineva surma külma värinat, igaüks aimas, et tulemas on see, mida enne pole iialgi olnud, ega mis millalgi enam ei kordu. Oleksid mõnedki häämeelega kukkunud maha ja sinnasamma surnud, kuid usk vastsündivasse imme, usk pääsemisse hoidis jalul neid kõiki.

Imelik, ebamäärane, nagu hiljaksjäämise hirm tiivustas vangide jalgu: sõduridki pidid kiirendama sammu.

Harva tuim kõnekõmin sõdurite ridades. Mõne sõduri tikutõmbe krapsatus, siis jälle ainult ruttavate sammude krigin lumel ja lõõtsuva tuule vuhin. Vangid vaikisid.

See oli tumm teekond, täis tumme aimlusi . . .

Siis käsk — seisatus. Ümberringi lage väli.

Segaduses timpisid vangid läbisegi. Neid ümbritsevate sõdurite read lõid kahelepoole lahku, taandusid, ja jäid siis sirges reas kümnesammulises distantsis vangidest seisatama.

Võrratus meeleheites nutsid mõned luksudes. Mõned sirutasid käed nagu abipaluvalt kihutavate pilvede poole. Nüüd oli viimaselgi selge: neid oli siia toodud — tappa.

„Lõpp, lõpp . . . lõpp . . . “ surises jälle isal ajus. Veel viimast korda, nagu jumalaga-jätteks, heitis ta kiire pilgu ümbruselle. Siis vajus ta pää lootusetult rinnale. Kinolindilise kiirusega hakkas tippima imeselge mõte üksikuid ilusaid pilte minevikust. Ikka kiiremini ja kiiremini. Paari silmapilguga käis kogu ta elu silmi eest mööda. Kuni praeguse hetkini, mil seisis kui kurjategija sõdurite püsside ees.

Millegipärast viivitasid sõdurid. Räägiti midagi ägedasti võõras keeles. Siis jooksid mõned sõdurid mööda järsku mäekallakut alla. Ja mõne minuti pärast jälle üles tagasi.

Vähehaaval hakkas lahtuma isa esimene hirmupalavik ning meeleheide. Kai-

nem ja rahulikum mõttevõime sai võidu segasuse üle. Isa meeliskelles. Ta ei saanud äkki aru, kus kohas nad õieti olid. See vist oli mõisa võsastik sääl ees, seljataga Kudusoo laane mustav müür. . . Õige, neid oli toodud ju Osuti järve kõrgele paekallakulle, ja just kaldaservale.

Paekallas oli paar-kolm sülda kõrge, ja sääl all oli sügavaim Osuti järve koht. Ning üle järve, otse seljataga on — Tuulemäe! Isale eluajal nii armsaks saanud rendikohake.

Uurivalt vaatas isa üle lageda järve. Jah, sääl. . . sääl vilkus kaugelt Tuulemäe köögi aknast punane tuluke. See oli kodukoha tuluke!

Nagu palvetades silmitses isa kauguses helkivat tuld. See oli talle lõpmata kallis, lõpmata armas! Kuis tahaks praegu olla sääl tulukese man: istuda paasuul ja popsida piipu! . .

Aga nüüd peab surema, peab igaveseks mahajätma Tuulemäe ja selle tulukese, kodukondsed ja elu! Oo. . . see oli valus, nii jõledalt valus ja rusuv! . . Kui seda tuld ei oleks näinud, poleks nii valuski olnud. . .

Ainult mitte mõistust kaotada, mitte noruneda! Võib olla, aitab jumal, võib olla, on siiski veel võimalik päästa elu!

Jälle hakkasid isa mõtted otsima soodsat põgenemisviisi. Esilekerkides paistsid nad kõik nii ilusad ja võimalikud, kerged, kuid mida enam arenes mõte, seda lapsikumaina ja võimatumaina nad paistsid. Palavikuliselt töötas ta aju.

Isa kuulis, kuis lõksatasid esimest korda püssilukud, kuis keegi karmilt midagi käsutas. Juba lõi raugema viimanegi lootus. Judinad jooksid üle ihu. Kuid just siis jäi karglev mõte äkki millegisse peatuma, seisatama. Ei olnud aega enam seda kaaluma hakata. Viimane silmapilk — püssid tõusid. — Isa nihutas end tahapoole, otse paekalda servale.

Luurates piilus ta läbi hämariku sõdurite poole.

Nüüd. . . nüüd. . . püssiotsad kerkisid ühekorraga rinnakõrguselle.

Nüüd. . . nüüd avas päälik suu.

Ent selsamal momendil veeres isa kui kera äkilisest pervest alla järvele ja pistis kõigest jõust jooksma.

Siis. . . äkki mitmestkümnest püssist välgahtav tuli ja purustav:

„Trah ! ! !“

Surutud karjatused. Rögin. Purustatud pääluudega ja rinnakorvidega inimesed langesid otseti vasttuisanud pehmesse lumme. . .

Kord tuksatasid surmavalus liikmed, tõmblesid huuled, mis sosistasid viimast kord segaseid sõnu.

Ja lõpp oligi. . . süütute inimeste kannatusel . . .

— — — Aga selsamal ajal seisis kusagil kaugel määratu rahvahulk paljastatud päil, ehtis sellesama sõjaväe mehi lilliga ja laulis kiituslaulu pillide saatel:

Nüüd olgu ikka igavest
au, kiitus Jumalalle;
kes täna suurest heldusest
meid avitanud jälle . . . — — —

Siis haarasid sõdurid tapetuil jalust kinni, vedades neid alla järvele. Sääl ootasid jäässe raiutud augud. Ning nende viimane teekond käis sulpsatades jäälususse talvkülma ja kargesse vette. . .

Isa aga jooksis ja jooksis mõtlematult. Kohati jäid jalad hangetuisanud lumme kinni nagu takku, kohati — libedal jääl kukkudes — tegi isa kummalisi kukerpalle.

Ta vanad liikmed lõid nõrgaks ja paenduvaks kui vastsed terasvedrud. Iga sammuga kaugenes ta tapapaigast; iga sammuga oleks ta tahtnud astuda sülde, nii pikaks sirgusid hirmuga reied. Ning rõõm ja lootus andsid mõõtmatu jõu.

Ainus sõna: „Pääsnud... pääsnud... pääsnud!" helises ta kõrvus kui kelladekuminal.

Põgenejat oli märgatud ülevalt. Hüüti... karjuti...

Esimene kuul vingahtas isast mööda. Ja siis teine, kolmas, neljas... parmudena pirisesid nad varsti õhus. Kuid ülevalt alla on raske tabada märki.

Hirmunult lõi isa silmad üle õla: aetakse juba taga? Jah? Nagu kaks musta punkti laskusid sõdurid mööda mäekallakut alla ja jooksid otsejoones talle järele.

„Kas surm või elu... surm või elu?"... otsustas isa. „Seisma ei jää, lasku või maha!"

Ja ikka hullemat, poörasemat jooksu

jooksis ta. Nagu põgenev jänes tegi ta järvel sik-sakilisi looke, kord paremalle, kord pahemalle, et hoida end vinglevate kuulide eest. Sest neid lasid sõdurid jooksul ikka ja ikka.

Juba lõõtsutas isa kurgupõhjast. Jämedad higitilgad kaldusid mööda põski alla habemesse, särk hakkas ihu külge kleepuma. Jalad nõrgenesid põlvist, pää huugas. . .

Kuid veel, veel! Veel ainult paarsada sammu, siis lõpeb järv ja algab tihe võsastik. Sääl tagapool aga ääretu Kudusoo laan. Kui ära sinna jõuaks! Kui aga metsa jõuaks! Siis oleks pääsnud. . . surmast pääsnud! . .

Sõdurid lähinesid iga hetkega. Isa rauges. Ta kiskus jooksul seljast oma kuue, siis vesti — ja ikka jooksis, särgiväel mustavate solastikkude poole.

Ta vaatas taha. Sõdurid väherdasid mõlemad libedal jääl. Nagu rõõmusõnum kergitas see isa lootust ja jõudu. See oli õnn! Selsamal silmapilgul jõudis ta varjavasse võssa.

Isa oli lagedalt pääsnud. Sõdurid tõusid, lõid nagu kahtlema, kuid jooksid

siiski veel innukalt edasi. Isa oli neil silmist kadunud.

Võsastik oli kohati paljas, kaotas põgeneja jäljedki.

Pool-taarudes jõudis isa esimese paksu kadakapõõsani joosta. Sääl peitis end hoolega põõsasse. Nagu kass litsus ta end ligi maad, jäädes liikumatult kuulatama.

Lähinesid sõdurid krapsuvatel sammudel. Isast jooksid nad sörkides mööda.

Isa hoidis hinge kinni. Ta süda nagu vasardas. Tal oli hirm, et sõdurid ta südamelööke kuulevad. Aga õnneks ei. Rahuldustundega kuulis ta neid eemalduvat. Kuid siiski — isa lõi värisema — mõne sülla kaugusel jäid nad seisatama ja vahetasid isekeskis mõne isale tundmatu lause.

Kui nüüd märkavad? Kui juurde juhtuvad! Mis siis? Külmavärinad jooksid tal üle selja. Sõdurid ähkisid, lõõtsutasid. Siis lõi teine neist käega, viskas püssi selga ja läks — teine tegi samuti.

Nagu pettunud jänesekoerad lonkisid nad üle järve mõisa poole tagasi.

Tänutundes surus isa end tugevasti vastu külmanud maad. See oli nii ilus maa, nii armas võsastik. Ja tema — Tuu-

lemäe isa, keda mahalasta taheti — elas veel, tema elas! Oi see oli magus tunne ja teadvus. Ta oleks tahtnud kallistada maad, põõsaid ja puid. . .

Ta on eluga pääsnud, pääsnud!

Külm äratas isa ilusaist mõttist. Ta tõusis ja hakkas kähku läbi padriku trügima. See oli talle ju nii tuntud koht — oma talu karjamaa.

Eemal vilkus tuli. Aknast paistsid sees askeldavad inimesed. Tuulemäe tuli, Tuulemäe inimesed! See oli kodu!

Ning isa pani käed vaheliti: „Jumalalle tenu!“ Ta oli jälle kodus, omal armsal Tuulemäel, kust viidi teda nagu röövlit köidikuis tappa.

Nüüd on see aga mööda. Kodutuli helkis ta ees, kodu koerad tulid haugahtades vastu. . . Ja otsatus tänutundes liikusid isa külmast sinisekstõmbunud huuled.

3.

Oli saabunud lillendav kevad. Tuulemäe akna all kohises vana kask kui ärevuses. Iga päevaga roheldusid ta vitsverevad narmasoksad enam ja enam.

Aasadel lokkasid jaelehed ja varased angervaksad. Metsades puistas tuul toome valgeid kroonlehti laiali kui lund. Väljad tahenesid. Siin-sääl mäekontidel liikusid ruttavad kündjad-äestajad kui agarad sipelgad hommiku vara ja õhtu hilja.

Hommikuti tõusis päike vara, ja rõkkava linnulauluga, õhtuti kadus ta kui sulavasse tulle. Ja kogu öö oli hämar-valge, kogu öö kudrutas Tuulemäe metsas teder ja sähistas metsis.

Lähinesid suvisted, lähines linakülvi aeg.

*

Isa oli ilmale surnud. Pool-sosistades rääkis kogu vald Tuulemäe isast, kui mõisniku vihaohvrist — ja kahjatses. Oli levinenudki kord jutt, et isa olla põgenenud ning varjata end kodus. Saksa sõdurid olid Tuulemäel otsimaski käinud, mõisnik oli ähvardanud igaühte otsekohe mahalasta, kes isa peaks varjama, kuid keda ei leitud — oli isa. Üks hakkas ühte, teine teist arukaks põgenejaks arvama. Isa jäi pikapääle peaaegu unarusse. Räägiti ju nüüd aina Tuulemäe noorest peremehest, Augustist, räägiti ta eeskujulikku isa leinamist ja imestati ta algatusvõimet talu ja töö asjus. Kuid räägiti ka, et tal mõisnikuga tüli olnud koha ja rendi pärast, ja see teda mõnitades „niisuguse" pojaks nimetanud, ähvardades Tuulemäelt välja ajada, kui ta isa pelgupaika peaks salgama.

Mõisnik oli ainuke, kes veendunud ses, et isa põgenenud — ta tundis kõiki mahalastuid, ning isa nende hulgas ei olnud — mõisnik aga ootas parajat aega.

*

Koopas laia kasetüvist paku ees küürutas isa üle piibliraamatu ja luges — seda

tegi ta ikka mõtterahulikumatel silmapilkudel enese troostiks ja meelelahutuseks.

Väike õlilambike suitses umbses õhus, tekitas palju haisu ja vähe valgust. Isa silmi ees lõid tähed kirendama, muutusid imelikeks vigureiks, ning siis nägi ta raamatust ainult halli laiku.

Ta sulges pikkamisi raamatu, äigas käega üle otsaesise ja valusaksjäänud silmade ja jäi pimedasse nurka vahtides mõtisklema.

Kui imelikud sõnad: „Enge Jumala iin om kõik inemise ütevääriliseǃ" Kas see kunagi ka nii on olnud või peaks olema? Ja-ja miks see maa pääl nii ei ole? Miks peab ühel olema niisuur vôim ja voli, teine aga nagu putukas ta jalgade ees värisema? Miks ei ole ilmas üheväärisust? On see Kassisalu mõisa parun siis millegis parem kui tema, Tuulemäe vana, et ta selle viha eest hiirena urkasse peab pugema? Ons see üheväärisus, kui ühed teiste võimu ees kannatama peavad? Kas ei võiks kõik inimesed olla ühetugevad ja ühetähtsad? Miks sarnased erandid? Miks on mõisnik tugevam kui tema?

Ikka rohkem vastuseta küsimusi kogus isa aiju. Nagu üksainus kolossaalne küsimusmärk keerlesid nad viimaks mõttes.

Isa jäi kuulatama: kuskil kaugel päälmaa — see oli siin nii vaevalt-vaevalt kuulda — vidistas pääsuke, kuskil võrises äraeksinud parm. Siis ammusid lehmad ja määgisid lambad: vist oli karja koju tuleku-aeg.

Isa silmi ette kerkis hulk verevakirjalisi lopsakaihulisi karielajaid. Nad kõik rühkisid rüsinal-rasinal söömamolli juurde: ärevad ja vihased. Siis tulid jooksust poolnõrkenud ja väsinud lambad: lõõtsutades, suud ammuli, pikk vill tolgendamas maani. Ja nende järele sibas karjapoiss koeraga.

Ent see on Tuulemäe kari, Tuulemäe elajad, — tema kari!

Aga tema ei tohi, ei saa oma karja näha! Ei tohi end päevavalgel näidata — inimesed näevad!

Vangina peab siin istuma päevad ja ööd oma põrandaaluses varjukoopas ja ootama, ootama, ootama. Aga kui-kaua? Mis siis kui ei tulegi seda oodatavat aega — liikumisvabaduse aega? Ent kunas

võib ta tulla? Võib olla valitsevad sakslased maad aastaid, aastakümneid, aastasadu — nagu kord . . . Ning seni peaks tema siia ammugi tegevusetuses kõnguma! Aga ometi oleks ju praegu väljal nii palju, palju pakilisi kevadisi töid! Ja kui suur rõõm oleks neid teha!

August on nüüd üksinda. Mis ta üksipäini ikka jõuab? Kaerad olla külitud, otre ka osalt, linad ja tatar aga veel sootumaks tegemata. Mis siis saab, kui ta õigel ajal vilja maha ei jõua teha? Mis nad siis sööma hakkavad tuleval aastal, millest elama?

Terve rida sellaseid muresid asus isa südamesse. Ning ta nägi enese ees mustavaid kevadisi põlde ja päikesepaistel helkivaid põllutööriistu. Terve ta olemine tõmbas teda põllule.

Kui tore võib olla sääl väljas, kesk kevadist päikest ja õõtsuvat tuult, pirisevate kärbeste ja jõuravate parmude seas! Kui meelitavalt lõhnab muld ja võsastik, ning õhk virvendab vastu lepikut! Kui seda ainult kordki tohiks vaatama minna! Kui õige hiilida kord metsa Augusti juurde?!

Aga ei tohi, ei tohi — võidakse näha, kinni võtta ja mahalasta! Tapetakse! Ei ole pääsu nende käest!

Nukrana vajus isa pingile, süvenedes veel enam ilusaisse unistusisse.

... Kui ikkagi minna korraks välja ...

Nüüd kõnniti üleval — isa kuulatas Tagakambri uks keerati aeglaselt lukku, võti naksus, — tähendas, et eit või August tuleb alla, siia.

Pikkamisi avanes luuk, mis isa peidupaigast tagakambrisse sängi alla viis. Hele valguslaine tungis isa koopasse.

Üleval luugi äärel seisis August ja hõikas poolsosinal alla:

„Esä!"

„Mis om, poig?"

„Vaja oles'si täämbä linna külvä: ma'i tiiä kui paksult paras oles'si — kui sa õge tulessi näitäsi mulle?"

„Mia vai?"

„Mis sis? Täämbä om õge vagane. Tüü aig, kel tu aig om lonki."

„Piaaigu. Ja abi olessi sul vaja nigunii?"

„Muidugi oles — sis saasi esi takan õkva sisseajama naata. Sina külvassi. Va' kuiv aig, ega's nüüd seement päeväski maa pääle või jätta."

„Õige küll. Kaemi sis!"

Segaselt, nagu õnnetundes, ronis isa keldrist tagatarre. Siin oli ta harva, viimasel ajal ainult öösiti käinud. Hele valgus pimestas ta silmi, soojus ja päälmaine mugav õhk lõi paitades ninna ja põskedesse. Vägisi kippusid mõtted tumenema, nagu mingi uimastus oleks vallanud hetkiks meeled.

Toibunud, hiilis ta nagu varas aknast välja, kükakile ja käpakile läbi marjapõõsaste ja uibuaia metsa poole rutates. Metsas oli liikumine palju julgem. Suurte sammudega tõttas ta linanurme poole.

Läbi pika, põlviniulatava võsarohu kahlates põimisid väädid ta jalgade ümber kui vinsked nöörid; pehmete lapsekäekestena silitasid vastpuhkenud lepalehed ta kortsudes ja valgekstõmbunud palet.

Need olid isale nagu tervitused surnule elavate ilmast. Tas ärkas võrratu igatsus endise töö ja ümbruse järele.

Alles nüüd tundis ta põhjalikult missugune vahe oli õilse kevadilma ja hämara koopa vahel. Oh, kui enam iialgi poleks tarvis sinna urkasse tagasi minna! Mitte millegi vastu ei vahetaks ta oma Tuulemäed, omi põlde ja võsastikke! Pangugi mõisnik rent kümnekordseks, aga ikka tahaks siia jääda, siin elada!

Mööda rukkipõldu minnes silitas ta õrnalt vastvallaldunuid rukkipäid — Nii imehää tunne oli peos nende pehmet kõdistust maitsa.

Siis tuli August vedruäkkega ja seemnekottidega. Isa seadis valge külvipõlle ette, tõmbas jalaga itsent ja algas siis seemneviskamist.

Veel kunagi polnud ta seda nii hoolega, nii suure andumusega teinud. Otse pühalik tõsidus paistis ta näost. Kuid külv ei õnnestunud. Ikka tekkisid siinsääl tühjad itskmeotsad ja peotäievahed.

Nagu mingi võim sundis isa käsi ja mõtteid tihtipääle seisatama. Tihti jäi ta kohkunult kadakapõõsast vahtima, mis paistis kui lähinev võõras. Ja igakord pidi ta jalapäält metsa poole jooksma hakkama, kuid siis selgus jälle pettus. Ta külvas edasi.

Ent juba jälle oli mõni samm tühja maad jäänud vahele, sest jalad astusid ühtepuhku edasi. See oli nii naljaks—tänane segane külvamine. „Vist külvä ma viimäst kõrd ilman linna!“ mõtles isa.

August rakendas hobused ja hakkas seemendama. Agarate sipelgatena jooksid ta kannul väledad musträästad ja hallikuuelised varesed, korjates rõskest mullast tõuke ja porsunud teri.

Nii veeres töötades aeg, lähines lõuna.

*

Isa oli külvamise lõpetamisel, kui metsast korraga kaks meest väljavahe teele tekkisid ja otsekohe töötajate sihis näisid edasi rühkivat.

Esimene mõte, mis isa taipas oli: metsa joosta. Ning külvipõlle kotile heites vibutas ta pikil sammel otse üle välja kadarikku. Veel võis olla paras aeg, veel ehk ei olnud tulijad teda silmanud.

Kuid nad siiski olid märganud imelikku külvjat, kes võõraid aimates metsa ruttas.

Tulijad olid Augusti juurde jõudnud. Teretades ja jõudu soovides peatasid nad välja ääres.

August ptruutas hobused, teretas ja jäi oodates seisma, sest tulijad olid küllaltki tähtsad mehed: Kassisalu mõisa valitseja ja kubjas.

Imelik — mõtles August — mis võis neid kesk ilusamat töö aega nii ootamatult Tuulemäele ajada? Ega ometi jälle isa pärast. Ta vaatas hirmunult ringi, oli isa sootuks unustanud — kuid õnneks, isa oli kadunud. Ta tundis nagu kergendust ihus ja pääs.

Pikema sissejuhatuseta harutas valitseja oma kirjatasku lahti ja säält Augustille rohekavärvilist ümbrikku ulatades, sõnas:

„Siin Teile üks kiri mõisaherra poolt. Ja ühtlasi olgu Teile ka teatud, et käesoleva poolaasta rent peab 25-daks juuliks, jakobipäevaks, tasutud olema.“

Pool-kaheldes võttis August kirja vastu. Mingi imeliku aimduse aetud küsis ta valitsejalt:

„Mis sis härral rendiga säände rutt om—muido jo masseti viil 25-dal oktoobril?“

„Ei tea. Vist raha vaja.“

Pääle väikese vaikuse küsis kubjas:

„No kuidas töö läheb ka?“

„Mis'ta ütsindä iks lät. Siinsaman seemenda ja külva — aigu lät pallu raisku."

„Ja—jah. Aga sul oli ju siin külvja?"

August oli kitsikuses. Kahmas nagu kogemata:

„Ah sii — päiviline sannatare mant. Täst ole'i õge suurt asja midägi."

„Või nii, või nii" ... imestas kubjas.

Mehed tegid minekut:

„Hääd päiva!"

„Hääd päivä jah!" ja August ajas hobused jälle käima.

Pikkade sammudega vantsis ta pool-pahurana vedru taga üle nurme. Esimesed peremehe mured olid käes. Renti pani mõisnik enam kui poole pääle, ja nüüd peab see juba 25-daks juuliks tasutud olema. Kust võtta nüüd kevadisel ajal niipalju raha korraga? Ja mispärast maksuaeg nii ruttu? Ent see kiri — August silmitses ümbrikku — vast sisaldab see selgituse?

Välja teise otsa jõudes peatas ta uuesti hobused. Istus siis peenralle ja avas ümbriku. Ruttu jooksid silmad üle pool-virilate ridade:

Sellega ütlep mina teil, et teil Tuuleme'e kohast väljaminema peap. Konrach mis minna olep kord solminud teil isaga ei olep enamp maksav, sest et teil isa olep üks riigivastana ja minnu vainlane. Tuuleme'e peab Jakobipäevaks tühhi saama, mõistap! Minna ei voip sallida oma vainlasi oma maa peel. Pollud mis teil olep maha tehtud peavad kasvama jääma.

See minu herralik kesk olep!

Kassisalu mõisas
sel 28. mail —18. von. L.

Nii siis ülesöeldud, väljaaetud! Sellepärast rentki nii ruttu! Ja mispärast see kõik? Ainult sellepärast, et mõisnikul nüüd võim oli välja ajada, et ta jonnida tahtis. Et isa hävitada ei saanud, peab kannatama poeg — nagu pühakirja järele: vanemate patud tasutakse laste kätte. Ja milles oligi silmanähtav isa patt? Et ta mõisnikule vastu hakkas, valetas, tema käsku ei kuulnud. Aga kurat! Mis on siis môisnik — mõni Jumal, keda kôik peavad kuulma ja kartma?!

„Nisuke näru!“ August sülitas suure laraka lähedalolevalle kivile. Tas tärkas mõnnetu vihahoog. Häämeelega oleks haaranud maast munakivi ja löönud sellega midagi pihuks ja põrmuks.

Ta kahmas ohjad. Kuid säälsamas tuli meelde: põllud, mis mahatehtud, jäägu kasvama! Hm, jäägu mõisnikule kasvama? Ei, võtku . . . kellele tema enam neid põlde teeb?! Kellele — ei tea, aga kindel on, et mitte küll enam eneselle ega isale. Jäägu siiasamma paika! Loll, et tegingi kaerad maha! Nüüd aga ei mitte vedrutäitki enam! Seemnedki korjaks maast üles, kui saaks!

Ja vihasena hobustega kärkides hakkas ta neid lahti rakendama?

Siis tuli isa metsast.

Talle tuli see nii imelik ette, et August korraga kesk söömavahet hobused lahti rakendab.

„August, mis'a nüid tiid?“

„Näed eski, mis ma tii!“ kohmas August hobustega jannates.

„Kas linna'i tii vai?“

„Kellele mina tedä tiin enämb?“

„Kudas — kellele?“

„Nu-jah. . .“

„— — — —?“

„Säh — loe sis!“

Kohmetult võttis isa poolkortsunud paberi pihku.

August tõmbas hobused ohelikku pidi perra, rakendas ühe vankri ette, teise sidus taha, vedruäkke viskas kolinal vankrisse ja kihutas rataste tantsiskelles ja vihaselt hobust piitsutades koju.

Isa istus kivile ja luges. Mida enam ta luges, seda enam karglesid tähed ta silmade ees. Viimaks oli kõik üksainus must larakas, siis valge, siis jälle must. . . Ta vajus kivile kössi. See oli midagi ebatavalikku, üllatavat, see oli kuulmatu: kevadel põllutegemise ajal öeldakse kellegile üles!?

Ning nüüd peab minema, lahkuma eluaegsest armsakssaanud kohast? Peab kõik maha jätma, kõik hävitama: kraami, loomad, hobused ja riistad. . . Ja kuhu minna — võib olla, kerjamisele vastu! Mis hakkab nüüd August tegema? Mis tast enesest peab saama?!

Raskete mõtetega tõusis isa kivilt ja hakkas joobnuna kodu poole taaruma. Ta läks jälle hiilides ja varjates läbi võsastiku, murtud ja segane.

Selsamal minutil, kui isa tõusis, tõusid põõsa tagant ka kubjas ja valitseja, tehes minekut mõisa poole.

„Nägid nüüd, et oli vanamiis esi?"

„Oli küll."

„Ja-ja-ja, eks ma ütle alati, — mul on hää haisutunne! Nüüd võib „vana" me käiguga täitsa rahul olla — Tuulemäe vanamiis on kodus! Seda ta teada sooviski.

Siis läksid mõlemad vaikides edasi. —

Isa jõudis koplisse. Hirnahtades timpis kaheaastane varss talle aidmulgule vastu, toetades oma pääd isa õlale. Isa paitas pehmelt varsa otsaesist, sügas ta vahtpehmet mokka ja — ohkas. Nagu pisarad kippusid silma.

Üheainsa pilgu heitis ta lokkavalle luhaheinamaale, heleroheliselle kaasikulle — igaltpoolt oleks vahtinud kui otsatu lein ja kurbus vastu.

Nagu jumalagajätuks kõigutasid koplikuused omi ruskerohelisi raskeid päid.

Üksainus küsimus, suur küsimus kohises isal sel minutil kõrvus:

„Mis nüüd saab, mis nüüd saab?"

4.

Imelikud ajad tulid siis Tuulemäele. Kesk ilusamat põllutegemise aega ei liikunud ükski jalg ega käsi põllul. Kõik oli vaikne, põllud mustad, oraseta nagu leinarüüs. Künnid heinastusid ja roheldusid pikkamisi. Kari ja kilav karjapoiss tallasid nurmi, kus muidu oleks lokanud suiviljade lopsakad orased.

Talu oli kui surnud.

Öösiti tuli isa oma peidupaigast välja. Käis kord aias, kord põllul või hoovis ringi kui rahutu kodukäija. Kord oli ta hulkuva külapoisi minema heidutanud, teinekord araverelist karjapoissi kohutanud. Need tõstsid juttu: Tuulemäel kõndida vaimud, isa käia kodu.

Jälle öö. Isa läks läbi kaasiku. Pikk kastene rohi niisutas ta jalgu kui märg

plüüs. Kuuvalgel heitsid kased imelikke fantastilisi ja kohutavaid varje.

Isa jõudis väiksel lagendikul kasvava üksiku kase juurde. Siin vajus ta põlvili kase tüvi kõrvale, ja pidas pikki seletusi iseenesega, oma jumalaga. Ta käis iga öösi siin palvetamas. See oli ta armsaim koht. Nelikümmend aastat tagasi, kui lõikas ta siia kasetüvve üheks mälestuseks sügava verme — ja veel praegu oli see alal.

Isa uskus ikka, et midagi sünnib, et mingi ime väärab ära ähvardava saatuse.

Aga midagi ei sündinud, ka imet mitte. Taevalisedki vist ei hoolinud surmamõistetud vanakese palvetest.

Isale näis kõik nii lootusetu ja kole. Kenaim aeg oli, kevad oli, kuid isa ei rõõmustanud see enam.

Isal oli muremõtteid pea täis.

Mis siis saab, kui omaksed Tuulemäelt ära lähevad? Kuhu peab siis minema tema — avalikult end ju näidata ei tohi, ähvardab surm. Ning Tuulemäele jääda ka ei saa — Tuulemäele tuleb uus peremees.

Ta läks üle põldude tagasi kodu

poole. Kahvatul kuuvalgel paistsid viljatute põldude mustavad mullad kui sügavad hauad. Poolelijäänud linanurm oleks kui nurunud edasiharimist oma nukrate mätta-mühakatega. Kõik talus näis kui abipaluvas seisukorras: nukker ja lohutusetu.

Isa meel läks raskeks, ta pööras järsku üle välja koju. Ta ei kannatanud enam kauem viibida nende leinavate põldude keskel.

Need olid niisama kurvad ja lootusetud kui ta enese seisukord ja väljavaated.

. . . Tuulemäele tuleb uus peremees . . . uus peremees . . . kõneles isa mõttes. Ja võtab kõik valmilt eest nagu veretava ubina uibust. Kõik hooned on korras, põllud hästi haritud, heinamaad roogitud. Mis sedaviisi viga oli Tuulemäed võtta!

Ja kõike seda on teinud tema ise. Kogu oma eluaja ohverdas ainult selleks, et kohta paremale järjele viia. Oli tehtud tal ju mõisnikuga eluaja rendileping. Mõisnik oli seekord hääs tujus olnud. Kuid nüüd, nüüd on seesama pool-sõbralik mõisnik ta surmavaenlane, ajab teda ja ta

poega siit talust välja . . . Ning ei tea kuhu ? . . .

Isa jõudis tare manu. Tasaseil tõmbeil sõrmitses ta tare vana õlgkatust, mille harjal kasvasid võidu käolina ja orashein. Siis silmitses ta pika pilguga öös mustavat hoonet, selle seinu, uksi ja aknaid. Üle ussaiagi ulatas ta vaade. Kõik, kõik oli siin tema enese kätetöö: kergest aidroikast kuni raske raudkivist laudamüürini. Kui suure hoole ja vaevaga oli ta palju pikki aastaid seda kohta pidanud ja kohendanud!

Ja nüüd siit ära minna, sellest kohast lahkuda sunniviisil? Ei, ei, see oli võimatu! Siin hoidis iga kivi ja känd teda kinni. See koht oli talle nagu laps südame külge kasvanud.

„Tuulemäe ja esä, esä ja Tuulemäe — see on üks ja sama!“

Kurvana ronis isa tagasi urkasse. Aga väike lootuskübe ta rinnas pakitses veelgi: ikka ootas ta sündivat midagi imelikku.

Ent siiski ei sündinud midagi.

Tuulemäe põllud jäid niisama nukrateks kui ennegi, Tuulemäe ise vaikseks. Kuuvalge oli öösiti endiselt. Varahommi-

kuti laulsid linnudki endise muretusega ja kergusega — poleks nagu midagi oodata olnudki.

Aga siiski oodati.

*

Päevast päeva käis August ringi mööda maad ja otsis uut kohta. Igaltpoolt küsis ja kuulas ta, kuid igaltpoolt tuli ta tagasi samatargalt kui oli läinudki. Suvisel ajal ei vahetata rendikohti, päälegi sarnasel segadusteajal. Seepärast ei olnud neid ka saadaval.

Vihasena siunas ta mõisnikku ja olukorda. Kuid mis seegi aitas. Mõisniku jutul käies ei muutnud see oma otsust karvavõrtki.

Lootusetult hakkas August hävitamisega peale. Ta kutsus lihuniku Tuulemäele ja müüs oma paremad piimalehmad ja kopsakamad õhvakud saiaraha eest. Sidus nad siis vankripära külge ja viis linna. Haletsedes vaatas ta piinakannatavaid loomi, kuid siin polnud midagi parata — nende saatus oli otsustatud nagu tal eneselgi.

Järg tuli sigade ja hobuste kätte, siis majakraamile. Ja nii kestis vaikne,

ühetoonne häving juba nädalat kolm-neli, nagu tähelepanemata kõdunemine pehastanud puus. Ainult kordkorralt jäid lagedamaks ja veelgi vaiksemaks Tuulemäe talu aidad, laudad ja tallid. Tühjenesid kirstud ja salved.

Ent siis juhtus tõesti midagi.

Valju koertelarina pääle ärkasid ühel ööl Tuulemäe rahvas. Parinal raputati ust ja kolistati väljas.

August ruttas avama. Kuid uksel haarasid tugevad käed ta kinni, surusid rätiku suhu ja sidusid käed-jalad nööridesse. Neid oli palju, terve rühm. Üks osa tormas maija, teised piirasid maja igakülgselt ümber. Need olid okkupatsiooni väe sõdurid vesihallides sinelites ja sõjariistus.

Esimese õhinaga joosti läbi kogu maja, otsiti ja tuustiti, voodikotidki sorgiti püssitikkudega läbi. Ent ometi ei leitud otsitavat.

Vihaselt tulid mõisnik ja kubjas maaslamava Augusti juurde tagasi. Rätik kisti suust, ja revolvriotsaga Augustille meelekohale sihtides käsutas mõisnik:

„Silmapelk ütlema, poiss, kus vana-

miis redus olep, või mina“ ... ta raputas paljutähendavalt ähvardades laskeriista.

August vaikis kui tumm. Ainult sügav viha ja põlgtus vahtis ta silmist pinnijaile vastu.

Veel mitmekordselt küsitleti ja ähvardati. Kubjas haaras mõisnikule meelehää tegemiseks kinniseotu kaelast kinni ja teda vahete-vahel kägistades küsis ta:

„Ütled või ei ütle, ütled või ei ütle?“

Kuid August ei ütelnud siiski. Kannatades ja ägades vaikis ta. Viimaks läks seegi liiale. Ta virutas kupjalle raske hoobi jalgadega rindu, et see kerana murule veeres. Siis litsus ta suu vastu muruheina ja ümises . . .

Jalgadega ja kätega peksis kubjas meeletult oma ohvrit . . . Sel purskas veri suust ja ninast, meeled tumenesid ...

Majas aga otsisid sõdurid palavikuliselt pelgurit. Juba oli ahi ja korstengi läbivaadatud. Põrandalauad kangutati üksteise järgi lahti ja tuhniti põrandaalune muldki läbi. —

Isa seisis all keset koobast nagu juhm ja kuulatas. Ammugi taipas ta, mis üleval

lahti. Iga lauaga lähinesid talle otsijad. Veel kümme . . . veel seitse . . . Iga laua üleskerkimisel kerkisid isa juuksed kabuhirmus kõrgemalle. Ei olnud enam pääsu... iga sekundiga lähines surm. Tuimana jäi ta ootama.

Välkkiirelt töötasid ta mõtted. Kord ilmusid ta ette imeselged kujutused, kord segased ja piiritud nagu udus. Miskis kummalises ärevuses värisesid käed.

Siis — nagu nõdrameelsena naeratades haaras isa oma põleva lambi, lõi selle vastu pakku puruks, — õli jooksis magadiskotile ja riietele . . . Hubinal kerkisid verevad leegid põrandani ja seinteni, haarates säält kärmesti uut sööta. Mõne minuti pärast pragises ja raksus tuli juba täie hooga põrandas ja vaheseinas.

Mind ei ole varsti enam . . . Tuulemäed ei ole enam . . . Ükski võõras ei saa liigutada neid ukselinke ega aknaid pärast mind!!"

Rahuldustundega silmitses ta ahneid leeke enda pää kohal. Siis sammus ta salaväljakäigu poole. Kuid üleval ukse kohal seisis sõdur, — terve salk seisis neid sääl ja jutlesid omavahel. Segasena jäi

ta ukse taha seisatama — polnud pääsu siitki! . . .

Leegid ta taga aga suurenesid ja kerkisid, kerkisid. . .

Korraga lõid põrandalaudu kangutavaile sõduritele heledad leegid vastu käsi ja silmi. Kohkunult ja imestades taganesid nad eemalle.

Siis lõi kogu põrand suitsema, siitsäält laudade vahelt 'nilbitsesid üksikud kitsad tulevihud kui keeled välja. Sõdurid väljusid hirmunult majast. Ent varsti pragises kogu tagatare elavas tulemeres.

Nõutus kohmetuses seisid isaotsijad ussaial. Siin polnud enam võimalik aidatagi. Juba lõid leegid lainetena akendest välja, õlgkatus võttis tuld. Kuumusest tekkis tuul ja see aitas palangu levimisele kaasa.

„Maja kindlasti ümberpiirata!" käsutas mõisnik, kes taipas kummalise palangu põhjuse. Sõdurid täitsid ta käsku niihästi kui tuli lubas. Ning nüüd seisis neid nagu elav aed ümber tulemeres ürgava ja raksuva maja.

Kelmikate tontidena hüplesid leegid ööpimeduses. Ikka järk-järgult kõrgemalle

ja kaugemalle paendusid nad. Taevas tõmbus valgeks nagu virmalistest. Kogu ümbruskonda hõõgus kuuma.

Langesid sarikad. Pragisedes ja sädemeid pildudes murdusid talad ja laed kukkusid sisse, kogu maja oli nüüd nagu üksainus tulesammas.

Koleda vuhinaga ja mürinaga tegi tuli oma hävitavat tööd.

Korraga paistis keldriukselt, tõmblevate leekide vahelt, hirmuäratava inimese kogu. Ta nägu oli viril valust, pikka valget habet ja rippuvaid juukseid haarasid ahnelt leegid. Ülessirutatud kätel karjus ta üle tule vuhina ja müra midagi . . . See kõlas õudselt, võikalt, kui needimine, sajatamine läbi öö. Sellesse oli kui suletud pika aja kannatused ja silmapilgu piinlemisvalud.

Siis mattus ta mahalangevate paaride ja laerusude alla.

Tantsivad leegid tõmbasid ta oma üska, hõisates ja lauldes kadumise laulu . . .

Sõdurid värahtasid seda häält kuuldes, mõisnik keeras ruttu selja tule poole, et mitte kohata surija needuspilku. Nad kõik olid näinud elava inimese põlemist ja kuul-

nud ta surmaeelist needimist — ja see oli õudne. Isegi metsistund sõjalaste meeli põrutas sarnane kangelaslik surm.

Vaikseks jäi ümber põleva maja. Pettunult läksid sõdurid oma tuldud teed pimedasse metsa. Neil polnud siin enam midagi teha . . . kõik oli mööda . . .

Ainult tuleleegid hüplesid ja tantsisid veel kaua, kord tõustes, siis vajudes, kuni suitsema jäid kenast majast vaid üksikud tukid ja ahervare . . .

Ning ümber ahervare käisid kolm päeva Tuulemäe koerad, nagu midagi leinates, midagi otsides: sabad jalgade vahel, hirm näos — ja undasid.

Karilatsis, novembris 1925.

Veskivalvurid.

1.

Metsast maantee tuli ja metsa ta viis.

Metsast tuli ojagi ja suubus metsa.

Põhjas ja lõunas, idas ning läänes: igalpool oli mets, üleval ja all. Mäerinnakutel veretasid krobedakoorelised pedajad, nende all sarapuud ja põõsas-pärnad, lohkudes aga mustas kuusetihnik ja kasvasid üksikud valgeihulised kased.

Kuid sääl, kus ristlesid maantee ja oja, oli veski. Vana, sammeldand katusega ja hallitand seintega kui mätas.

Veski ümber oli pool-ümarik lagendik — metsaniit, mis ühes ojaga algas kusagilt kaugelt järvekaelast, ja samuti kuhugille lõppes, vajudes veski kohal laiemaks keskpaigast nagu peopesa.

Veski ja niit asusid oja ürgoru põhjas. Oru kallastel, kust laskus maantee

alla veski ette ja ronis üles mäkke, olid pedajate all vanad muistsed kääpad. Pedajad olid matuselistest riste täislõigutud.

Harva liikuski maanteel äripäeviti võõras või tuli veskiline. Ainult pühapäeviti liikusid kõrvalisel kirikuteel peieliste ja kirikuliste voorid.

Kevad-suviti oli siin vahest vaiksem kui kabelis, kui, kuivas Pahtojast vesi ja veski pidi jääma kuuks-paariks puhkuselle.

Siis elutsesid-tegutsesid veskis ihukahekesi vana Nann ja ta tütar Leiti. Nann parandas pehkind veskipaisu, täksis kivi ja tegi talveks tammepuust hammasrattaid, Leiti aga söötis maanteekraavis lehma ja laulis ajaviiteks ta man, kui kodused tööd olid tehtud.

Kuid juba heinaaja lõpupoole algas veskil jälle elavus: tulid küladest heinalised metsaniidule, rõkkas naer ja laul, klõbisesid vikatiluisud, ja öösiti venis metsalatvade poole nende tulede sinine suits.

Ja veel hiljem, augustikuu lõppedes, kui hein oli veskijärve ümbert tehtud, järv ülespaisutatud ja vihmavett täis, algas veskil hookas elu. Liikusid kotikoormatega

uutserukki jahvatajad ja tangutegijad. Veskirahval polnud isegi pühapäeviti rahu.

*

Oli päälerukkilõikusene aeg.

Veskis jahvatati, kivi lõksutas.

Kaugelttulnud veskilise hobused krompsisid lasila ääres sooheinu. Mehed talitasid edas-tagasi mööda veskikoda ja -lage.

Veeti ja vinnati kotte. Tugevate käte sooned sinetasid paisudes, pihaluud paendusid, pühiti higi otsaesiselt ja äiati käeseljaga üle habemese näo, kuhu kippus koguma peenikest jahutolmu kui härmatist.

Veski-Nann oli nõjakile üleval käsipuu najal ja vaatas silmipilutades läbi tolmu alla. Tal oli hää meel. Veski käis korralikult, jahu sai hää — oli parandand kogu suve veskit — see tasus vaeva.

Nann sirutas käe ja laskis rukkiterad truubist kollu:

„Alt ära!"

Mehed rubisid all loomajahu kastist kotti, algas uutserukki jahvatamine.

Mehed võtsid sooja jahu pihku, uurisid, pistsid siis näpuga suhu ja sõtkusid hammastega taignaks.

„Tänavune jahu saab hää“, kiitis vana Tarask.

„Hää!“ kinnitas poeg.

„Rukkeid tänavu on,“ arvas Nann.

„Õkva on. Saad sinagi tööd, kevadeni, kui sa aga vesiratast kinni külmata ei lase.“

„Kulub ära. Puudus oligi käes. Kõik vana tagavara sai suvel parandamise pääle pandud. Toit ka otsa. Omal maa- ega niidulappi pole“ . . .

„Nojaa . . .“

Nann keeras kivi ligemalle, et jahud tuleksid peenemad, kruuvis lõkulaudu enam viltu ja vaatas siis kuis park-nahakarva rukkiterad vajusid kolusuus kordkorralt allapoole ja jooksid ühtlase keerusena mööda siledat lõkulauda kivi mustavasse suhu.

Kui vett on, harutas ta, ja kui igapäev üks hää kooremgi läbi jahvatada — see on umbes paar-kolmkümmend puuda, siis võib vesiratas jõuluks külmatagi kinni, kevadeni tolle teenistusega läbi ikka saab. Palju's seda kulu siis õige meil kahekesi on. Ainult nüüd, sügisel, peab iga vähem kui veetilk ära kasutama, mitte piiskagi

ilmaasjata joosta lasta üle paisu — kuni külm lubab.

Pikkamisi tõukas Nann veskikoja ukse lahti, et vaadata veeseisu järves, oli hommikust saadik juba jahvatand.

Ukse vahelt lõi õhtupooliku kollakas päike talle näkku ja silma. Seljataga hakkasid kihelema päikesevöötides suured neljakandilised tolmusambad.

Nann tõstis peo silmade kohale päikese ette ja vaatas järvele.

Vett oli. Viimase piksevihma järele aina paisus järv. Ei tunnudki jahvatamist. Vesi hakkas kohati peaaegu madalalle teelegi tungima. Luhal ulatasid ainult pikemate soetõlvade ja kalmuste ladvad veest välja, ja liikusid tuulepuhanguis kui kellegi nägematu sõrmeotsad.

Nanni pilk uitas rahulolles siia-sinna.

Järve kaldal sööva lehma juures istus Leiti õmmeldes ja ümises tasa laulda. Mööda libedat ja porist teeäärt tulid kanad ja kukk metsa poolt, hoides tasakaalu tiivalöökidega ja lennuhüpetega.

Kaislikus kusagil prääksus soopart. Kolm heledavärvilist lindu lendasid kõrgelt üle järve ja veski.

„Vist luiged,“ mõtles Nann ja jälgis neid silmadega kuni kadusid pilvede vahele.

Päike hakkas kaduma metsalatvade taha, hõretas läbi oksade. Ojaäärsed lepad heitsid pikki varje üle tee ja veskihoone. Lepalehed näisid kollaseks tõmbuvat ja kääbaste juures veretasid pedajad iseäralikult.

„Isa, homme saab vihma!“ hüüdis korraga Leiti.

„Saagu. Tule nüüd ära koju! Läheb jahedaks.“

Nann tõmbas eesukse tagasi kinni ja läks mööda nagisevaid treppe alla veskiliste juurde.

Parajasti kui Nann läbi veskikoja läks, vurises mäest alla lai vanamoodi vedrudega korvvanker ja peatus veski ees. Sõitja sidus hobuse ja võttes vankrist mapi, astus otsejoones veskikoja uksel seisva Nanni poole.

Tulija oli politseikordnik.

Teretas kätt mütsile tõstes ja küsis otsekohe:

„Jahvatamise luba on Teil?“

„Mis — luba?“

„Komandandi luba — noh.“

Nann ei saanud aru sõnade tähendusest. Mis luba? Veski oli ju tema pärisomandus. Ja vesi? Vesi polnud kellegi oma, jõele võis igaüks teha tammi parajale kohale ette ja ehitada veski — kui tal aga maalapp selleks oli. Ja Nannil oli. Veski oli ta pärinud isalt kõige vee ja aluspinnaga igaveseks. Polnud keegi ilmaski küsind talt luba ega nõudnud seletusi oma tegevuse üle, ükskõik — seisis või jahvatas veski. Mis siis nüüd? Arusaamatuna vahtis ta kordnikule otsa. Korraga hakkas ta laialt naerma:

„Kuule, Pihlak, oled naljamees, või mis juttu sa õige ajad?“

„Tõsi-juttu ajan. Lugu on nii nüüd, et iga veskiline peab enne vallamajast komandantuurist tooma loa, kui palju vilja ta jahvatada võib. Ei ole aga veskilisel luba kaasas, ei tohi sina tal teragi vilja jahuks teha. Komandant tahab valvata, et peremehed ilmaasjata vilja ei raiska, vilja olevat sõjaväele hädasti tarvis.“

„Aga veski on ju minu oma. Mina võin oma veskiga teha, mis tahan.“

„Või, kurat, on siis komandant minu vilja hoidja! Tean ise, mis teen oma vil-

jaga: müün või raiskan. Aga sakslastele küll ei anna, ennem matan maa sisse,“ kärkis juurdetulnud Tarask vihaselt.

„Ei tohi.“

„Kes ei tohi — mina? Mina neile oma vilja ei anna. Mis tühja nad ikka teevad.“

„Trahvivad, annavad sõjakohtu kätte. See ei naljata.“

Mehed jäid taltsamaks. Olid kuulnud siit-säält sõjakohtute tegevusest mõndagi, mäletasid, et päämine karistus oli: surma mahalaskmise läbi, olgu süütegu suur või väike.

Päike vajus. Hämarad metsalatvade varjud ulatusid otsadega veskikoja lävel seisvate meeste jalgade ette, pikenesid ja mässisid peagi vaidlejaid nagu halli võrku.

Vesiratas pahistas ühetooniliselt, üle paisuväravate langes pakitsevat liigvett nagu kosest.

Tarask torkis kotinõelaga uksepiita, kui ütles:

„Häbi sul, Pihlak, sarnast käsku ka anda ei ole! Ise samuti maapidaja ja kohaomanik nagu meiegi. Sul samuti pere

ja elaja-loomad toita. Peaksid ennem meie poole hoidma ja silmad kinni pigistama, las' annavad käske. Või mõtlevad nad, et sellest midagi kasu on? Ohoo! Kui jahvatada ei saa, söödame loomadele teri, ükskõik!"

„Tehke nii või teisiti, — mina pean ju täitma oma kohust. Nii siis", pööras ta Nanni poole. „Teie peate panema veski seisma — ilma loata jahvatada ei tohi."

„Seisma . . .? Nann jättis lause pooleli. Ta segane pilk uitas mööda hämarduvat veskikoda. Üleval kõksutasid kivid, all jooksis kuum jahu sorinal kasti. Kõik oli korras, kõik rattad käisid ja liikusid rütmiliselt — veski oli täitsa töövõimuline. Ja nüüd korraga — peate panema veski seisma!

Hullus!

Ta tõukas käed vihaselt pũksitaskuisse ja ruttas nagu millegille järeleminnes tarre. Uksed paukusid. Kuid mõne minuti pärast ilmus ta uuesti veskikotta, käies närvilikkude sammudega ringi.

Kordnik ja Tarask sõnelesid käskude ja käsuandjate üle.

Leiti tuli lehmaga koju. Pikkade

rahulikkude sammudega astusid nad üle õue: lehm ees, tüdruk taga. Tüdruku vahakad juuksed olid sasis otsaesisel, sitsirätt kuklasse vajunud ja põll, kus rippus varrastega sokk ning lõngakerad, nurka pidi nööri alla pistetud.

Tüdruk vahtis uudishimulikult mehi ja kordnikku. Kui lehm lauta sai, jooksis ta meeste juurde.

Kordnik võttis paberi ja ulatades Nannile käskis:

„Peate allakirjutama, et olete saanud käsu".

„Ei kirjuta mina!" Nann viskas paberi maha.

Nõutult seisis kordnik, võttis paberi maast, tundis kuis oli piinlik sundida neid inimesi. Midagi segast kihises pääs, hakkas tõusma, täitma kogu keha ja meeli — viha. Oli siis tema süüdi, et pidi nõudma allkirju ja andma sarnaseid käske? Oli temal võimalik midagi muuta või teha?!

Haavununa haaras ta uuesti paberi ja küsis karmilt, ametlikult.

„Viimast korda: kas võtate käsu vastu või ei?"

Päike ei paistnud enam. Ainult pedajatüvide punane õhetus peegeldus veskijärves ja muutis kordniku käes libeleva paberi savipruuniks.

Nann vahtis tuimalt savikarva paberille ja otsustas korraga:

„Ei võta!"

„Siis peate tulema mõlemad Taraskiga vallamaija."

„Vallamaija — misjaoks?"

„Komandandi juurde."

Mehed jahmatasid. Midagi hirmutaolist tundsid nemadki äkki tärkavat. Leiti seisis ärevana meeste seljataga. Kui Nann vesiväravaid sulgema läks, jooksis Leiti talle üles järele ja mangus:

„Isa, miks sa ei võta käsku vastu! Võta! Ära mine vallamajasse, isa, ära mine, ei tea, mis võib juhtuda! Sääl on sõdurid ja . . ., ei tea mis teevad sulle sääl, ära mine!"

„Pean minema, mis nad ikka teevad mulle. Ära karda, hommikuks olen tagasi jälle."

Veskirattad peatusid, lõgin vaikis. Oli meeleolu nagu pääle äkilise püssipaugu, midagi ootav ja ärev.

Hämardus. Pedajate all ja ümber kääbaste lõi halliks. Järvelt hakkas tõusma hõre uduvõrk. Paisul kohises ülevoolav vesi.

Mehed istsid kotikoormate otsa. Nanni võttis kordnik oma vankrisse. Pikkamisi venisid vankrid vastumäge üles. Meeste pääd ja õlad võnkusid ja tegid korrapäratuid tiire ja õõtse vankrirataste hüpeldes auklisis roopais.

Pedajate tüvid mustasid.

2.

Leiti nõjatas seljaga vastu halli lepatüvi ja söötis kraavis lehma.

Lepalehtede vahelt langes pool-pilvise keskhommiku päike ta näkku ja riietele. Need olid üleni kirjud valgusest ja lehtede ümarikkudest varjudest.

Ta oli ärev, pää kihises kirevatest mõtetest. Oli saatnud tagasi veskilisi, oli kaks ööd läbi asjatult ootand Nanni tagasitulekut vallamajast, pool-ärkvel ja hirmul kuulatades igat kõbinakest tühjas veskihoones. Täna ao eel aga oli reevatund silmapilguks, ent siis oli näinud heidutavat und:

Pahtoja oli täis kevadist suurtvett, ahtake veskijärv lainetas laia veekoguna: uppund olid anipajud niidul ja kalmused järvepäras, vesi tormas kohisedes üle paisu ja veskiesise tee. Veega tulid hiiglasuured

jääpangad nagu vakamaad. Üks neist tõukas servaga veski müüri alla, võttis veski oma turjale — ja läks. Kuid siis hakkas jää pragunema, lagunema, purunema, veski kõikus ja värises. Surmahirmus ronisid nad isaga toast välja jäätükile, et päästa end. Tahtsid põgeneda, joosta kuid ei jõudnud: jalad olid kui seotud kinni. Ja korraga lõhkes jää — raginal ja kolinal vajus veski, mattes neid oma alla . . .

Märjana ja värisevana oli ta virgund tol silmapilgul ja unenäo mõjul joosnud ehmununa taost.

Kuid oligi juba päriselt hommik, oli maganud kauem harilikust ajast.

Väljas oli valge. Tuhmiläikega päike seisis metsaladvus. Kastepiisad rohuladvul kiirgasid nagu kumerpeeglid, kogu niit oli täis metalliläiget.

Kusagilt kaugelt põhjapoolt hakkas kerkima udu. Ronisid üle taevaveere hallid karvased lained, tihenesid, vallutasid kogu taeva ja katsid lõpuks ka päikese, mis jäi tuhmina nagu segane silm läbi udupilvede paistma.

Kastetilgad tõmbusid halliks, oleks nagu külvatud niidule tihe kord halle, läikivaid erneid.

Sarnane hommik ennustas vihma.

Leiti tõttas talitama ja söötma kanu ja sigu. Kuid oli rahutu. Aeg-ajalt tõstis ta pääd ja vaatas üles pedajate vahelt laskuvalle maanteele. Aga sääl ei liikunud keegi. Lõpmatu vaikus oli täna ümberringi: ei sõidetud maanteel, ei kohisend tuul puuladvus, ei tulnud veskilisigi enam. Väsinuna istus ta lepatüvile.

Kuid rahutus kasvas. Kus võis isa olla nii kaua? Peaks ammugi olema tagasi vallamajast? Teine päev juba käes?

Ta sidus lehma puutüve külge ja läks ise kodu, et tegutsedes peletada kiusavaid, ebaselgeid mõtteid.

Kodus aga ei olnudki suurt teha. Kõik toimetused näisid korraga olevat lõppend. Hajameelsena jäi ta vaatama aknast välja.

Mustad rõngaspilved olid lagunenud vaheajal üle taeva. Hakkas tibatama tasakesi peent vihma. Lepad kobisesid.

Korraga nägi Leiti, et mäest alla tuli neli meest. Kolmel neist olid püssid ja sõduririided. Vihma kartes tõtasid mehed

pooljoostes ja omavahel naljatades mäest alla, nende näod õhetasid ja püssiraudadel rippusid vihmatilgad.

Robinal jooksid nad eeskoja lävest otsekohe tarre, enne kui Leiti end liigutadagi oleks saanud, ja jäid siis kõik ukse kõrvale säbarikku seisma. Sõdurid raputasid mütsilakkadelt veepisaraid ja puristasid.

Vana kavala näoga vallakasak teretas peaaegu kummardades, köhatas läbi peo ning ütles:

„Leiti preili, vallamajast saadeti need mehed siia. Peate andma neile magamisruumi ja süüa, kuni nad siin on.“ Siis pöördus ta sõdurite poole ja seletas neile midagi enam kätega kui sõnadega viletsas võõras keeles.

Sõdurid võtsid püssid õlalt ja panid nurka püsti, siis päästsid vöörihmad ja täägidki vöölt, ning istusid laua äärde, midagi omavahel üksteisega harutades.

Kas imetlesid nad pool-kohkund neidu, kellel üle näo jooksid helepunased vereviirud? Või manasid vihmatavat ja märga ilma? Leiti ei saanud aru. Aga rõõmsad ja naljatlevad nad olid.

Hulka aega vaikis Leiti; tõsine, silmad peaaegu lõhkipaisumiseni lahti ja imestavad.

Siis läks ta kasaka juurde võttis selle õlast kinni ja küsis peaaegu sosistades:

„Kus isa jäi?“

Kasak vaatas aknast välja.

„Ütle . . !“ mangus tüdruk.

„Vallamajas“. . . laiutas kasak käsi. „Ega ta säält vist niipea tulegi“. . .

„Ei tule — miks? Kartsu panid või? ütle! kõnele! Ootasin ööd-päevad kokku!“

„Nojah . . . loevad vastuhakkajaks, mässajaks . . . Lubavad, ähvardavad kohtu kätte anda . . . Lahtilaskmisest pole juttugi . . . Nann ei võta ju nende käsku vastu . . . protsessib päälegi . . . Need“ näitas sõdurid, „selleks siia saadetigi, et valvata veskit . . .“

Leiti näojooned tõmblesid. Ta surus hambad kokku, pigistas käsi rusikasse ja vaikis. Tüki aja pärast ohkas ta raskelt ja sügavalt.

„Nüüd on neil võim . . . muudkui teevad!“

„Õige jah, ega nüüd midagi ime'i ole . . . nisuke aeg. Homme võib olla kõik juba teisiti — saab Nanngi välja, kaua teda sääl ikka hoitakse . . .“ trööstis kasak jälle käsalaiutades.

Pääle kasaka mineku jäi Leiti tulbana köögilävele seisma. Ta ei näinud kuis räästast langev vihmavesi pritsis pori ta paljastele jalule ja käed said märjaks.

Mis pidi ta tegema sõduritega, nendega, keda saadeti siia valvuriteks? Kellede nägemata ei tohtind teragi jahvatada veski? Olid nad inimesed: mõistlikud, inimlikud, või olid nad metsikud elajad sõdurite näol, kes kippusid naiste ja tüdrukute kallale, varastasid, tapsid ja riisusid elanikke, nagu räägiti kuulujutte väljaspoolt? Mingi vaikus ja hirm tekkis hinge. Ta ei julenud minna tarre sõdurite juurde. Toetas end köögis käsipõsikile aknalauale ja jäi vahtima välja vihmasajusse.

Hallid hõredavõitu pilved libisesid kiiresti üle taeva ja puistasid lugematuid veepiisku alla kui peenikesi niite. Veskijärvele tekkis arutu hulk väikseid ringlaineid. Leppade lehed vajusid allapoole servi. Nende tippudelt kukkus aeg-ajalt raskeid tilku vette.

Kollakakskuivand pilliroog järvepäras tõmbus vihmast tumepruuniks ja valge soosammal halliks. Sadu tugevnes.

Leiti vahtis metsapoole ruttavat

kasakat. Selle jalad nilvestusid libedal poril, ta käis käsivibutades ja kehaga tasakaalu hoides nagu jääl. Kui vihmahoog tihenes, kiskus ta kuuekrae üles, tõukas käed püksitaskus sügavamalle ja hakkas vähe küürutõmbudes veel innukamalt mäest üles rühkima.

Leiti pää vajus norgu. Hall üksilduse ja nagu kahjutunne valdas teda. Oleks häämeelega tahtnud olla praegu kusagil mujal, väljaspool metsi, soid, inimeste keskel. Oleks kas või läinud kasakaga ühes mööda porist teed läbi vihma, tõmmand suurrätiku üle pää — ja läinud hoolimata kellegist. Kui isagi kodus oleks! Kahekesi vaataks nad siis vihmasadu aknast, Nann suruks pää käe najale ja lausuks:

„Laps, küll sajab, küll sajab . . .“ ning avaks siis akna ja vaataks mõttes kaua sulisevasse vette . . .

Aga nüüd? — Hingegi! Üksi nendega, võõrastega, umbkeelsetega, kellel oli võim ja õigus, kes võisid temaga teha, mis arvasid hääks! Võisid tappa, vägistada . . . oo, mis hoolivad sõdurid inimesest — päälegi need sundijad ja okkupeerijad, kellede kindralid valitsesid kunin-

gatena kogu maad, kelledel oli piiramatu võim käes relvade ja halastamatute sõjakohtude näol! Kui iga öösi linnas tapeti kabelitagustes teisitimõtlejaid ja vastuhakkajaid, maal rekvireeriti talupoegadelt vilja, loomi ja kuhjati kohustusi ning makse, pandi veskid ja vabrikud seisma, hävitati ja lõhuti — kuid asemele ehitati puusillutusega maanteid, et kergem oleks sõja- ja Saksamaale veerevatel toiduvooridel liikuda — mis inimsust ja häädust võis siis veel loota! Nende käest ei pääse Nann, ei tea, mis võib juhtuda temagagi...

Ta nagu kartis midagi, ootas. Oleks kui tahtnud joosta, põgeneda kuhugi, kuid ühtlasi tundis, et pidi jääma siia, leppima, vaikima, olgugi et oli tahe karjuda, vihastada — sest kus võis ollagi parem kui ikkagi omas kodus?

Suur kärbes lendas jõrinal pliita juurest aknale. See äratas Leiti mõtteist.

Vihmahoog oli soikund. Ainult harvu üksikuid piisku rabises aknalauale. Oli tõstnud tuult: lepad ja pedajad mäel hällitasid latvu ja kohisesid. Nagu tõrkudes tekkisid veskijärvele madalad lained ja jooksid vastu paisu puruks.

Hulk aega oli möödund. Sõduritel läks igavaks toas, hakkasid käima mööda tuba, jalutama edas-tagasi, kuni leidsid Leiti köögist.

Astusid kõik kolmekesi tema ümber ja katsusid rääkida midagi. Näitasid näpuga, küsisid, kordasid sõnu ja naersid. Naersid häätahtlikult, naljatades esialgu, kuid märgates, et tüdruk oli külm ja osavõtmatu, ainult vaikis nende jutu pääle, hirvitasid ja lööpisid omavahel, viskasid veidraid ja tüdrukut heidutavaid pilke.

Üks neist katsus aimata järele Leiti tõsist nägu, säädis huuli torru, tõsistas silmi ja oli nukker, mida teised värisemiseni naersid.

Aga Leiti nõelus sukka ja vaikis. Närvilikult käis nõel läbi villase paagatand lõnga, eksis augu kõrvale ja vedas lõnga tihtipääle sõlme, nagu ei oleks Leiti enam korraga osand nõeluda sukki, nii pungatud ja vilets sai töö.

Ta harutas nõelutud mulgu lahti, päästis sõlmed lõnga seest ja algas uuesti tööd, — kuid ikka äpardus. Miskipärast värisesid käed ja silmalauad.

Juba kippusid tüütama teda nende nokkimised. Neis oli palju mittemillegigapõhjendatut kerget-lõbusat sõdurlikku elavust ja meeleolu, mis millegist ei kohku, millegist ei taha loobuda, mis pähe tuleb.

Jõu olles oleks tahtnud üheainsa käeviipega heita neid siit, hävitada! Nende pärast oli Nann kinni, nende pärast seisis veski. Kuna praegu oli järv ääreni täis vett, oleks võinud jahvatada kümneid koormaid viljakotte jahuks. Nann oleks terve talve jaoks ette teenind raha, nagu alati, igasügiseste hooajade ajal, kui ööd-päevad läbi lõksutas kivi ja veski ees seisid korraootajate hobused vooris.

Aga nüüd? Jumalamuidu jooksis kallis pakitsev vesi üle paisu, aeg möödus, veski seisis . . . Ja talvel võibolla . . . mis siis . . . tuleb jälle leivapuudus maija, nagu mäletas veel mõnedest endistest aastatest talvi.

See kurvastas ja vihastas tüdrukut ühtaegu. Nõel ei tahtnud enam sugugi käia ta käes.

Sõduridki kainenesid lööpimises tüdruku ükskõiksuse ja külmuse tõttu. Läksid välja, kolasid veskikojas, õues ja teistes hoonetes ringi.

Kuid ei viibinud kaua. Tulid uuesti sisse, läksid köögis tegeleva tüdruku juurde ja näitasid näpuga suule:

„Suia . . . suia . . .“

Süüa nendele? Pidi andma, nagu kasak ütles, kuid mida, kui tal eneselgi muud valmist ei olnud kui piima, leiba ja kartuleid? Ja kauaks jätkukski sellele kolmele leiba, kui isa kodu ei tule! Jahutagavara, nagu mäletas, oli parajasti lõppend ju nädala eest otsa, oli veel ainult pätsi paar leiba.

Kuid halestustunne sundis teda siiski tegema nii. Ta võttis kapist leiva ja viskas selle lauale. Siis haaras korvi nurgast ja ruttas välja.

Ei teadnud isegi õieti, kuhu ta läks. Ainult nagu läbi udu mäletas, et metsas oli praegu palju seeni: kollaseid, halle, pruune ja rohelisi kui kobrulehti.

Imestunult vaatasid sõdurid talle järele, ei lausund keegi neist sõnagi, vaikisid, vaatasid leivapätsi laual, aga sööma ei hakanud keegi.

Vaid tõid oma seljakottidest pudelid, valasid plekktopsi, istusid ümber laua ja jõid, vahetades aegajalt ähvardavaid mõtteid jonnaka tüdruku üle.

Tuba tõmbus hämaraks, õhtu ligines, nurkades ja seintel ristlesid meeste küürutavad varjud, kuhu langes õhtutaevast punakasvalge eelveerengune õhetus.

Kui Leiti eelpimedat tagasi koju tekkis, olid sõdurid juba päris purjus. Kaugele õue kostus nende vali kära ja läbisegane jutujõmin.

Leiti astus soejulgusi tarre.

3.

Hirmuvärinais küürutades surus Leiti end küüni nurka heintesse ja kuulatas.

Oli päris pime, hiline õhtu. Ilm oli pool-pilves, tuuline ja jahe. Tüdruku käevarred tõmbusid kanaihhu. Kramplikult kiskus ta kõrgemalle õlgade ümber tekinurki, kuid lõdises seegipärast veel enam.

Keegi kolistas küüniukse kallal, kiskus, ähkis ja kangutas. Siis sammus mütsudes ümber küüni ja otsis kergemat sissepääsuvõimalust.

Leiti teadis, kes see oli — sama sõdur, kelle pääletükkivuse eest oli põgenenud siia.

Ta tõstis pää teki seest, kuulatas terasemini.

Väljas oldi sel silmapilgul vait. Ainult kostis kui kellegi ähkimine midagi rasket tõstes või kandes, samme ei kuulnud. Ta jäi rahulikumaks.

Äkki purustas lajatav hoop vaikuse — ja ukse. Millegi päratu raske asjaga löödi vastu pehastund ust. Küüni seinad värisesid, ukse lauad murdusid praginal sisse. Ukse neljakandilisse avamikku tekkis mehe tume siluett.

Tüdruk hüppas püsti. Ta kuulis kuis heinad kahisesid lähineja jalgade all, kuis see kätega ja jalgadega kobas mööda sahisevaid heinu ja raskesti hingas.

Ta surus end õige vastu seina, tõmbas halli teki veel ette, et tähelepanematuks jääda.

Kuid nagu kiusatuseks vilksatas tol silmapilgul kuu. Hele joon valgust langes purustatud luugist otsekohe tüdrukulle ja otsijalle, kes oli peaaegu ta ees.

Kuuvalgel nägi tüdruk mehe viltunud nägu: ajamata, pikk, sasis habe, vurrud sorguvajunud ja suunurgad ripakille nagu vihasel koeral. Päevane naljatlev-nokkiv ilme oli kadunud, silmis võis olla ennem võikust,köörasust ja metsikust kui nalja. Ta oli poolriieteta, nagu õhtul võtnud. Viina haisugi arvas tundvat Leiti. Segase pilguga mõõtis ta lõdisejat, naeratas, ning sirutas siis käed.

Kuid käed ei taband kedagi. Rullina veeretas Leiti end heinavirnalt alla ja hüppas luugist välja pimedusse. Mees järgnes. Esiteks üle õue, aia, maantee, siis ikka suurema ringiga kaugemalle mööda pehmet järvekaldalist heinamaad.

Leiti jooksis paljajalu läbi pika kastese rohu. Ta sääred olid põlvini paljad, käevarred katmatud. Läbi võsastiku tormates kõrvetasid nõgesed ta sääremarju, ja käsivartele langes leppadelt jääkülmi veetilku.

Põlved nõtkusid tal hirmust, käed sügelesid ja silmad olid segased, hõõguvad. Juuksekahlud lemmeldusid õhus kui takukoonlad.

Lühike alusundruk kiskus ümber põlvede kokku ja takistas jooksu. Iga silmapilk kartis ta kukkumist.

Kuulis kuis tagaajaja suurte ropsuvate sammudega tõttas läbi võsa talle järele, lepaoksad ja vitsaraad praksusid ja murdusid.

Veel joosta, joosta, põgeneda!

Olgugi et tõmbus hikki keha, undruk hakkas kleepuma jalgade külge ja rinnus peksis ning torkas.

Edasi! Metsa, sohu! Pole tagaajajal loota võitu enne kui ise ei halasta!

Korraga jõudis Leiti võsast välja. Ta ees algas ühelpool must metsaparras ja soo, teisal veskijärv. Jäi seisatama.

Kuhu nüüd?

Metsa? Sohu? Järve?

Sõduri kätte? . .

Ei! ! .

Aga mis siis? Võtku teda, röövigu — parem on see ometi kui hüpe veskijärve! Milleks tõepoolest joosta kui meeletu mööda niitu ja võsastikke? Kas poleks mõistlikum teha nii nagu sõdur tahtis — inimene temagi . . .

Ja Leitil oli korraga tunne nagu oleks joosnud ta asjata, narritamiseks, mängitamiseks mehe eel niidule. Oli tahe visata end väsinuna püüdja kätesse ja raugeda.

Leiti hingeldas.

Hämarad, müstiliste kujudega pilverangid tõmmati üle kuu. Tuul puhus. Järve rannal kohisesid tasa anipajud, järvepinnale tekkisid lühidad laineõõtsed.

Oli vaikne. Tagaajajagi kuulatas.

Järvel kui oleks solistand keegi kätega vees, nii langesid laineviirud vastu kõrkjatüvisid. Kaugemal ruttas üle metsa ja niidu rida pilverüngaste varje.

Järsku algas põõsastes uuesti robin: tagaajaja trügis läbi võsastiku.

Abitult-otsivalt vaatas Leiti ümber. Ees järv, taga mets — ning metsa poolt tuli sõdur — kuhu pidi peitma end?

Jäi seisma keset lagedat. Aga kui nägi sõduri virilat, higist nägu, millele kleepusid ripnevad juuksed, poriseid käsi ja kriimustusi näol, kust virises verd — siis nagu keegi tõukas teda jälle jooksma.

Ennem järve, surma, ükskõik kuhu, kuid mitte selle kätte, kes näis välja kui nõdrameelne, hull! kelles oli enam elajat kui inimlikku meelt.

Mööda järvekallast keeras Leiti — tagasi veski poole.

Mätastesse ja põõsastesse jäid ripnema alusundruku tükid. Pori pritsus joostes üle pää. Kuid mis hoolis ta porist!

Suure ringiga jõudis ta tagasi veskiesisele maanteele. Tagaajaja oli jäänud kaugele maha. Soopoolt kuuldusid ainult ta madsisevad sammud ja näis musta taaruvat kogu.

Sageli komistas ta ja kukkus käpuli mätaste vahele, kuid silmapilk oli jälle

jalul. Hetkeski ei lasknud ta põgeneva tüdruku kuju silmist.

Leiti tormas üle maantee otsekohe vesiratta võlvialuse poole. Sinna ei paistnud kuu, oli varjukoht, sinna võis ehk kaduda tagaajaja silmist.

Väledasti libistas põõnadest ja raudkonksudest kinnipidades mööda vesiväravat alla, peites silmapilgu pärast end suure veetruubi ja vanade laiade ja limuliste vesiratta kodarate vahele.

Surus end vastu külma kivimüüri ja kuulatas. Kuid süda tagus meeletult. Tundus kui oleks tagaajaja võinud teda leida juba ainult tugevate südamelöökide kaja järele.

Kuid see siiski ei kuulnud neid. Sillalejõudnud seisatas ta viivu kesk teed ja uuris pimedat avaust müüri ja veskivärava vahel, kuhu Leiti kadus.

Kas tüdruk on all? Vaatas ümberringi. Kus mujal võiski ta olla?

Ja nagu suur must ämblik laskus meeski mööda seina alla õõnsusse ja kadus.

Leiti värahtus.

Müürilt langeva kuupaiste õhel nägi ta meest käpukille kui peni edasi ruttamas.

Ta suured porised ja veelimust rohelised käed kobasid mööda kiviseina ja põrandalaudu. Aeg-ajalt kuulatas ta otsides ja arupidades.

Leiti hirm kasvas meeltetuimuseks, mõtted kippusid seginema. Ta oli kui meeletu ronind siia alla. Siit polnud enam võimalik edasi põgeneda, sest truubi üks ots lõppes sügava veehauaga vesiratta all — ning teisest tagasi ülesronimine oli võimatu — sääl oli sõdur.

Juba riivasid ta käed vesiratta tüve, oli kuulda ta laia lõõtsutavat hingamist.

Tüdruk surus end tugevamini vastu müüri. Ta aimas, et pimeduses otsija käed tast üle libisesid, selle kuum hingeõhk ta jalasääri soojendas, et otsija oli täitsa ta ees.

Ta pigistas silmad. Kogu ta keha kiheles.

Korraga puudutasid kobaja märjad sõrmed tüdruku käsivart. Kiljahtus, rabelus. Sõdur hõiskas ja naeris ohootavalt. Kõik ta vaev ja joosk oli korraga tasa ja unustatud.

Silmapilk oli vaikust. Paisvesi langes tasa kohisedes vähehaaval üle liiasilma

väravate, tuul vingahtas ja ümberringi langesid võlvikaartelt suured lopsakad higivullid vette:

„Mulks . . . vulks . . . mulks . . .“ nagu oleks pildunud keegi lutsu.

Kuid siis algas jälle rabelemine ja korduvalt taaruvad sammud. Ägati, võideldi. Midagi kärises ja rebenes . . . kuuldus laksatusi . . .

Tüdruk oli lahtipääsnud. Meeletuna tormas ta vesiväravate kangide juurde — ning kiskus äkki ühe kangidest alla.

Vesiväravad tõusid. Terve truubitäis paisulolevat vett tormas korraga mürisedes ja kolisedes kangialusesse talle pääle, tast üle, mööda... Vesiratas hakkas aegamisi käima, veskirattad lõgisema. . .

Võlvialuses uppus kõik. Kumbki ei hüüdnud ega karjunud — sõdur võib olla ei mõistnudki äkilise veepääsu põhjust, mis hirmsa jõuga pani veerema järvetäie kohisevat, pöörlevat ja mässavat vett. See hävitas kõik oma ees. Ning tühjast veskist kostus õudne, põrisev vastukaja.

*

Hommikul leidsid sõdurid vesiratta alt hauast kaks laipa. Need olid siniseks-

muljutud, purustatud, pooltundmatud, kuid üks oli siiski naise, teine mehe laip.

Nad asetasid laibad kõrvuti lepa alla villu, vaatlesid naise laipa, raputasid pääd ja ümisesid. Neile oli mõistmatu too inimene, kuid neil oli hirm tolle inimese laiba ees. Võtsid omad pambud veskist ja läksid siis närvilikkude tulpsuvate sammudega vallamaja poole, tagasi eilast tuldut teed. Ütelgu päälikud mis tahes!

Mis läks neile korda veski või jahvatamine! Igalpool elasid inimesed omade soovidega ja omade tahetega — ka siin, kes ennem hukkusid, kui lasid end koerakombel käsutada.

Kui sõdurid mäest üles läksid, olid nende seljad vähe loogas ettepoole, ja nagu kartes, piiludes vaatasid nad aeg-ajalt üle õla tagasi salapärase vaikse metsveski poole, kuni kadusid pedajate alla.

Veskisse asus aga tühjus ja mahajäetus — nagu ämblik. Nanni ei tulnud, veskilisi ei tulnud. Asjatult ammus laudas lehm, ruigasid sead, kaagutas kana — keegi ei kuulnud.

Hiljem, õhtupoolikul ilmusid sõdurid hobusega uuesti veskile. Tõstsid vankrisse

seltsimehe laiba, sidusid vankripära külge lehma ja tassisid vankrisse konfiskeeritava vara, mis leidsid. Tüdruku laip aga jäi jõekaldale kõdunema. Ta nägu muutus mustaks, porikarva, kooratanud huuled vajusid pärani — ja kui päikese paistel sumisesid kärbsed ta kallal, levis laibast ümbrusse vastikut haisu.

1925.

Sõnavara kirjastuse väljaanded:

Adams, V. — Suudlus lumme. Esimene kogu luulet. Kaas kunstnik Viiralt'ilt. 100 lhk. heal joonistuspaberil. Hind 200.— marka.

Adams, V. — Valguse valust. Teine kogu luulet. Kaas kunstnik M. Dobushinskilt. 112 lhk. joonistuspaberil. Hind 250.— marka.

Antson, A. — Lapsed. Tragöödia 1 pildis. Kaas Viiralt'ilt. 24 lhk. joonistusp. H. 50.—

Artsõbashev — Koledus. Põnev jutustus isevalitseja aegust. Kaas E. Järv'elt. 32 lhk. H. 50.—

Ewers, H. H. — Kärbeste kuninga juures. Teine muinasjutt lastest. 16 lhk. Hind 25.—

Ewers, H. H. — Laulumets. Muinasjutt. 16 lhk. kirjutuspaberil. Hind 25.— marka.

Ewers, H. H. — Vana postitõld. Esimene muinasjutt lastest. 16 lhk. Hind 25.— marka.

Ewers, H. H. — Varandus maa all. Kolmas muinasjutt lastest. 16 lhk. Hind 25.—

Faguet, E. — Kuidas lugeda? 148 lhk. heal paberil. Hind 150.— marka.

Foerster, Dr. F. W. — Elujuht. Tõlkinud V. Kaaver, 306 lhk. Iluköites 500.— marka.

Hamsun, Knut — Nälg. Romaan. Eestistand O. Kallak. 243 lhk. Hind 300.— marka.

Hughes, J. L. — Eksisammud kooliõpetuses. Käsiraamat õpetajaile. 123 lhk. H. 150.—

Härms, A. — Georg Bernard Shaw. Ühe eduapostli mõisteid ja mõtisklusi. H. 200.—

Jõepera, Jaan — Vana Joosu. Jutustus. 72 lhk. Hind 90.— marka.

Knigge, A. — Läbikäimisest inimestega. 232 lhk. kirjutuspaberil. Hind 250.— marka.

Kojonen, Rope — Õnn. 80 lhk. H. 100.—

Kubjas, E. — Õpiringid. 80 lhk. Hind 75.—

Kullerkupp, R. — Tinased tähed. Valimik. 104 lhk. kirjutuspaberil. Kaas E. Järv'elt. H. 125.—

Kärner, J. — Lehed tuulde. Äärmärkusi ja arvustusi kirjanduse ja teaatri alal. H. 150.—

Kärner, J. — Eesti uuemad luuletajad. Kriitiline ülevaade eesti luulest. 123 lhk. H. 150.—

Kärner, J. — Ärkamisaegne Eesti ühiskond. 70 lhk. Hind 75.—, köites 100.— marka.